

Johdatus kuvataidelähtöisten menetelmien käyttöön sosiaali-, terveys- ja kasvatusalalla

Susanna Iivanainen
Opinnäytetyö
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (AMK)
26.3.2018

TIIVISTELMÄ

livanainen, Susanna. Johdatus kuvataidelähtöisten menetelmien käyttöön sosiaali-, terveys- ja kasvatusalalla. Kevät 2018. 47 s.
Diakonia-ammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma, sosionomin suuntautumisvaihtoehto, sosionomi (AMK).

Opinnäytetyö koostuu artikkelista, joka käsittelee kuvataidelähtöisten menetelmien käyttöä sosiaali-, terveys- ja kasvatusalalla sekä raportista. Artikkelitullaan julkaistaan käsikirjatyypissä teoksessa, jossa käsitellään myös muita taidelähtöisiä menetelmiä ja niiden käyttöä. Raportissa kerrotaan työprosessista ja esitellään aiheeseen liittyvää teoriaa laajemmin kuin artikkelissa, joka puolestaan sisältää enemmän käytännön ohjeistusta kuvataiteellisen toiminnan toteuttamiseen ja ohjaamiseen.

Opinnäytetyön artikkelin tavoitteena oli esitellä selkeästi ja ymmärrettävästi kuvataidelähtöisiä menetelmiä ja niiden käyttömahdollisuuksia sosiaali-, terveys- ja kasvatusalalla. Tavoitteena oli opastaa ja rohkaista alan opiskelijoita ja toimijoita kuvataidelähtöisten menetelmien käyttöön ohjaustilanteissa erilaisten asiakasryhmien kanssa. Artikkelissa on esitelty esimerkkejä tekniikoista ja harjoituksista, joita voidaan käyttää esimerkiksi luovuuden herättelyyn, identiteettityöskentelyyn tai ryhmäytymisen tukemiseen.

Raportissa kerrotaan, millaisia vaikutuksia kuvataiteellisella toiminnalla on tutkimusten mukaan todettu olevan ihmisen hyvinvointiin ja mihin vaikuttavuus perustuu. Kuvaidetta tarkastellaan myös kouluopetuksen ja taideterapian näkökulmista unohtamatta taiteen itseisarvoa. Menetelmien käyttöä käsitellään eri asiakasryhmien ja käyttömahdollisuuksien kannalta ja otetaan huomioon myös ohjauksen kysymyksiä. Johtopäätöksenä voidaan todeta, että kuvataidelähtöiset menetelmät sopivat monipuolisuudessaan hyvin monenlaisten asiakasryhmien parissa työskentelyyn.

Asiasanat: taidelähtöiset menetelmät, toiminnalliset menetelmät, taideterapia, taidekasvatus, kuvallinen ilmaisu, ryhmän ohjaus

ABSTRACT

Iivanainen, Susanna. Introduction to visual art-based methods in the social, health and educational fields. 44 p., Language: Finnish. Spring 2018. Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services, Option in Social Services, Bachelor of Social Services.

The subject of this thesis was writing an article about the use of visual arts-based methods in the social, health and educational fields. The thesis consists of an article and a report. The article will be published in a manual type book, which also discusses other art-based methods and their use. The report describes the work process and introduces the theory of the topic more broadly than the article, which in turn contains more practical guidance for implementing and guiding visual arts.

The aim of the article was to clearly and comprehensively explain the visual art-based methods and their use in the social, health and educational fields. The aim was also to encourage students and actors in the field to consider the possibilities of using visual arts-based methods and perhaps try them in their own different customer groups. The article presents examples of techniques and exercises that can be used, for example, to stimulate creativity, identity work, or support group-ing.

The report describes the effects of visual arts activities that have been found to human well-being and what is the effect based on. Visual arts are considered from the point of view of school education and art therapy, not forgetting the absolute value of art.

The use of methods is dealt with different customer groups and access possibilities, also taking into account guidance. In conclusion, visual art-based methods are suitable and versatile in working with a wide range of customer groups.

Key words: art-based methods, functional methods, art therapy, art education, visual expression, group counselling.

1 JOHDANTO.....	5
2 ARTIKKELIN KIRJOITUSPROSESSI	7
2.1 Artikkelin tavoitteet.....	7
2.2 Artikkelin sisältö ja rakenne	9
3 KUVATAIDELÄHTÖISTEN MENETELMIEN VAIKUTTAVUUDESTA	11
4 ERILAISIA LÄHESTYMISTAPOJA KUVATAITEEN KÄYTTÖÖN.....	15
4.1 Kuvataide itseisarvona kuvataiteilijan työssä.....	15
4.2 Kuvataide kouluopetuksessa	16
4.3 Kuvataide taideterapian näkökulmasta	18
5 KUVATAIDELÄHTÖISTEN MENETELMIEN KÄYTTÖ SOSIAALI-, TERVEYS- JA KASVATUSALALLA.....	22
5.1 Kuvataidelähtöiset menetelmät varhaiskasvatuksessa	22
5.2 Vauvojen värikylypytoiminta	25
5.3 Kuvataidelähtöiset menetelmät ennaltaehkäisevässä lapsi- ja nuorisotyössä.....	26
5.4 Kuvataidelähtöiset menetelmät vanhustyössä.....	29
5.5 Kuvataidelähtöiset menetelmät maahanmuuttajien kotouttamisen tukena	32
5.6 Kuvataidelähtöiset menetelmät työn kehittämisessä	36
6 POHDINTA.....	39
6.1 Tavoitteiden toteutuminen, johtopäätökset ja jatkokehittelymahdollisuudet	39
6.2 Opinnäytetyön eettisyys ja ammatillisen kasvun pohdinta.....	41
LÄHTEET	43

1 JOHDANTO

Kuvat herättävät monenlaisia tunteita ja ajatuksia, olipa kyse sitten kuvien katselemisesta tai niiden itse tekemisestä. Värit ja muodot herättävät iloa, haikeutta, levottomuutta tai uteliaisuutta. Musiikin lailla ne tuovat mieleen muistoja, odotuksia ja toiveita. Monet muistavat lapsuudestaan tai nuoruudestaan kuvallisen ilmaisun tuottaman ilon, keskittyneisyyden ja vapauden, sen miltä tuntui levittää väriä siveltimellä isolle paperille tai muovilla pehmeää savea. Joillakin muistoihin voi liittyä myös epävarmuuden tunteita. On saatu ehkä ymmärtämätöntä tai kielteistä palautetta opettajalta tai muilta oppilailta. Oma tekeminen on voinut jäädä kokonaan kouluvuosiin.

Kuvataiteellisen työskentelyn avulla voidaan edistää hyvinvointia hyvin monenlaisissa tilanteissa ja asiakasryhmissä. Oikein suunniteltu taiteellinen työskentely sopii niin lapsille, nuorille, aikuisille kuin vanhuksillekin. Sitä voidaan käyttää hoidossa tai sen osana, mutta myös ennaltaehkäisevässä työssä, työn kehittämisessä, koulun sosiaalityössä, päihde- ja mielenterveyskuntoutujien kanssa, vammaistyössä, maahanmuuttajien kotouttamisessa ja niin edelleen. Käyttömahdollisuuksia on yhtä monia kuin on erilaisia asiakasryhmiä ja tilanteita.

Kaikille käyttötilanteille on yhteistä, niiden erilaisuudesta huolimatta, että kuvataide tarjoaa demokraattisen, kielestä riippumattoman väylän kommunikaatioon. Kuvien avulla on mahdollista ilmaista itseään, tunteitaan ja ajatuksiaan, vaikka niiden sanallistaminen olisi vaikeaa tai mahdotonta. Kuvien avulla voidaan tehdä näkyväksi tunteita ja kokemuksia. Niiden avulla voi ymmärtää paremmin itseään ja muita.

Kuvataiteellisten menetelmien käyttö voi tarkoittaa sekä omaa taiteellista tuottamista eli esimerkiksi piirtämistä, maalaamista, muovailua tai rakentelua, mutta myös kuvien ohjattua katselua ja tarkastelua. Kuvat voivat toimia esimerkiksi ryhmätilanteissa keskustelun herättäjinä. Niihin voidaan peilata omia muistoja, kokemuksia, toiveita ja odotuksia. Taidelähtöisellä toiminnalla pyritään aina jonkinlaiseen muutokseen osallistujien ajattelussa tai toiminnassa. Toiminnan tärkein

tavoite ei ole taiteellinen tuotos, vaan dialoginen prosessi. (Lehikoinen & Vanhanen 2017, 10.)

Opinnäytetyöni on artikkeli kuvataidelähtöisten menetelmien käytöstä sosiaali-terveys- ja kasvatustieteiden toimintaympäristöissä. Artikkelini tullaan julkaisemaan käsikirjatyypillisessä teoksessa, jossa käsitellään myös muita taidelähtöisiä menetelmiä ja niiden käyttöä. Artikkelit ovat laajuudeltaan 30-40 sivua ja ne rakentuvat kustantajan ohjeistuksen mukaan. Julkaisun toimittaja on Diakonia-ammattikorkeakoulun lehtori Anna Liisa Karjalainen, joka on myös tämän opinnäytetyön ohjaaja. Julkaisu kokonaisuudessaan valmistuu myöhemmin kuin tämä opinnäytetyö.

Tässä raportissa kerron työprosessista ja esittelen aiheeseen liittyvää teoriaa sekä kirjallisuuden että omien kokemukseni pohjalta. Aiheen pariin päädyin, kun tein keväällä 2017 opinnäytetyösuunnitelman taidelähtöisten menetelmien käytöstä maahanmuuttajien kotouttamiskoulutuksessa. Suunnitelmani esittämisen jälkeen Anna Liisa Karjalainen otti minuun yhteyttä ja kysyi, olisinko kiinnostunut kirjoittamaan laajemmin kuvataidelähtöisten menetelmien käytöstä sosiaali-, terveys- ja kasvatustieteillä. Hänen mukaansa aiheesta puuttuu yhteen koottua tietoa, jota voitaisiin hyödyntää esimerkiksi alan opetuskäytössä. Hänellä oli ajatus julkaisusta, jossa esiteltäisiin eri taiteenlajien soveltamisen mahdollisuuksia hyvinvointityössä.

Olen koulutukseltani kuvataiteilija (TaM) ja ammatillinen opettaja (Haaga-Helia ammatillinen opettajakorkeakoulu) ja ohjannut kuvataidetoimintaa eri ikäisille ihmisille monenlaisissa ryhmissä niin ammatillisen koulutuksen kuin harrastustoiminnan piirissä ja toiminut myös taidealan järjestökentällä, joten kiinnostuin mahdollisuudesta tarkastella aihetta laajemmasta näkökulmasta.

2 ARTIKKELIN KIRJOITUSPROSESSI

Aloitin artikkelini kirjoittamisen maaliskuun lopussa 2017. Olen hyödyntänyt työssä sekä lähdekirjallisuutta että omia kokemuksiani aiheesta. Kirjaprojektiin tuli pian aloittamiseni jälkeen mukaan muita kirjoittajia, jotka käsittelevät aihetta musiikin, draaman, kirjoittamisen, liikkeen ja valokuvan käyttömahdollisuuksien kannalta. Artikkelit lähetettiin elokuussa 2017 luettavaksi kustantajalle, joka oli alustavasti kiinnostunut ideasta. Kustantamon toiveena oli kuitenkin, että artikkelit kirjoitettaisiin käsikirjamaisempaan, käytännönläheisempään muotoon, niin että kussakin osiossa olisi mukana myös tehtäviä, joita lukijat voisivat käyttää ohjaustilanteissa. Tämän ohjeistuksen pohjalta ryhdyin muokkaamaan tekstiäni ja ideoimaan harjoituksia. Artikkelini on nyt painottunut enemmän käytännön harjoituksiin ja tarvittavien materiaalien ja tekniikoiden kuvailuun, kun taas tässä raporttiosuudessa käsitellään enemmän aiheeseen liittyvää teoriaa.

2.1 Artikkelin tavoitteet

Artikkelini tavoitteena on esitellä selkeästi ja ymmärrettävästi kuvataidelähtöisiä menetelmiä ja niiden käyttömahdollisuuksia sosiaali-, terveys- ja kasvatusalalla. Olen pyrkinyt kirjoittamaan niin, että myös aihetta vähemmän tunteva lukija voisi saada käsityksen asiasta. Pyrkimyksenäni on rohkaista alan opiskelijoita ja toimijoita pohtimaan kuvataidelähtöisten menetelmien käyttömahdollisuuksia ja keilemaan niitä omissa ohjaustilanteissaan erilaisten asiakasryhmien kanssa.

Tekstini ei ole suunnattu taidealan ammattilaisille, kuten kuvataideopettajille ja taideterapeuteille, koska heillä on aiheeseen liittyvä koulutus, kokemus ja tieto. Sen sijaan sosiaali- ja terveysalan toimijoiden lisäksi kuvataiteilijat, jotka ohjaavat erilaisia ryhmiä, mutta joilla ei ole pedagogista, kasvatustieteellistä tai ohjaukseen liittyvää koulutusta, voivat mahdollisesti löytää artikkelista joitakin uusia näkökulmia työhönsä.

Keskusteluissa sosiaali- ja terveysalan työntekijöiden ja opiskelijoiden kanssa tulee joskus esiin tietynlainen arkuus käyttää taidemenetelmiä asiakkaiden kanssa.

Pelätään, että kuvallinen ilmaisu nostaa pintaan niin voimakkaita reaktioita, ettei ohjaaja tiedä, miten tilanteessa tulisi toimia. Tämä on tietenkin mahdollista, mutta toisaalta voimakkaita tunteita voi ilmaantua missä vain tilanteessa riippuen ihmisen omista kokemuksista. Radiossa soiva musiikkikin voi tuoda mieleen kipeitä muistoja. On harvoin mahdollista olla niin ärsykeettömässä ympäristössä, että niin ei voisi tapahtua. Tavallisin reaktio tällaisessa tilanteessa on varmaan itku, jonka kohtaaminen ei ole kenellekään täysin vieras tilanne. Yleensä osaamme luontaisesti lohduttaa itkevää ihmistä. Usein riittää empaattinen suhtautuminen ja vierellä oleminen. Taiteelliseen työskentelyyn uppoudutaan myös esimerkiksi kouluissa. Koululuokkissakin on monenlaisista elämäntilanteista ja haasteista kärsiviä ihmisiä, joten erilaiset reaktiot ovat mahdollisia sielläkin. Tärkeää on tietenkin, toimitaampa koululuokassa tai työyhteisön virkistyspäivässä huolehtia siitä, että osaamme ohjata apua tarvitsevan asiakkaan eteenpäin, jos hän tarvitsee toisenlaista apua kuin tilanteessa on tarjota. Tällainen tilannehan voi tulla kohdalle sosiaali-, terveys- ja kasvatusalan työtehtävissä missä tahansa asiakaskohtamisessa.

Myös Känkänen (2013, 39) on todennut lastensuojelutyöhön liitetyn taidetyöskentelyn yhteydessä työntekijöitä askarruttaneen se mahdollisuus, että taiteellinen työskentely toisi liikaa kipeitä muistoja lasten mieleen. Kuitenkin oli tuotu esiin näkökulma, että jos lapsille tutut ja läheiset työntekijät eivät uskalla kuulla ja kohdata lasten kokemuksia, niin kuka sitten. Keskusteluissa tuotiin esiin, että ikävien asioiden esiin tuominen ei ollut toiminnan päätavoite, vaan sen kautta nähtiin mahdollisuus tarkastella ja löytää myös vahvuuksia ja voimavaroja.

Luonnollisesti tilanteet ovat vaihtuvia ja ohjaajan on syytä arvioida uuden asiakasryhmän kohdalla sitä, mikä tuntuu hyvältä toimintamuodolta sillä hetkellä. Myös tehtävänannolla voi suunnata ajatuksia johonkin tiettyyn näkökulmaan. Vaikka taide onkin hyvä väline itsetuntemuksen lisäämiseen, aina ei tarvitse valita aiheeksi mitään henkilökohtaista, vaan voidaan esimerkiksi tarkastella ympäristöä ja miettiä, miten sitä voitaisiin elävöittää. Tällöin on mahdollista saada kokemuksia tekemisestä ja siihen keskittymisestä ilman liian henkilökohtaisiin muistoihin tai vaikeisiin asioihin uppoutumista. Toiminnan on hyvä olla paineetonta siten, että tekemisen prosessi on tärkeämpi kuin sen lopputulokset eli se, millaisia

esimerkiksi maalauksista tulee. On hyvä pyrkiä siihen, ettei kenestäkään tuntuisi siltä, että pitäisi osata piirtää paremmin, vaan että toiminta itsessään olisi antoisaa.

Ohjaajan on myös muistettava ja muistutettava toimintaan osallistuvia siitä, että jos työn tuloksia, kuten maalauksia, piirroksia tai työskentelyprosessia käsitellään sanallisesti, jokainen saa itse päättää, minkä verran ja mitä kertoo muille. Työskennellessä on voinut käydä läpi monenlaisia muistoja ja ajatuksia, mutta kaikkea ei tarvitse jakaa toisten kanssa, jos se ei tunnu hyvältä. Aina voi puhua yleisemmällä tasolla ja kertoa vaikka siitä, tuntuiko työskentely helpolta tai vaikealta ja innostiko tehtävä vai ei. Tarvittaessa voidaan pitäytyä hyvinkin tarkasti tehtävänannossa ja sen tavoitteissa. Jos tehdään vaikka kollaasia toiveista ja unelmista, voidaan pitäytyä keskustelussakin siinä aiheessa. Joskus taas, jos tilanne sen sallii, voi keskustelu luontevasti edetä myös muihin esille tuleviin aiheisiin. Luonnollisesti myöskään ohjaajan tai muiden osallistujien ei tule tulkita tai analysoida töitä, vaan odottaa, mitä tekijä itse haluaa nostaa esiin ja mikä hänen näkökulmansa on. Asiasta voidaan sopia yhdessä työskentelyn alussa.

2.2 Artikkelin sisältö ja rakenne

Artikkelini on työnimeltään Väriä elämään - Kuvallinen ilmaisu hyvinvointia edistämässä. Se on laajuudeltaan noin 40 sivua. Yksittäiset artikkelit eivät voi olla paljon pidempiä, jotta julkaisun kokonaissivumäärä pysyy kohtuullisena. Olen myös joutunut rajaamaan aihetta ja miettimään, mitä jätän käsittelemättä. Asiakasryhmistä käsittelen niitä, joiden ohjaamisesta minulla on eniten kokemusta. Tosin artikkelissa kuvatuista harjoituksista ja tehtävistä monet sopivat hieman soveltaen mille tahansa ryhmälle. On kuitenkin tärkeää, että ohjaaja on itse kokeillut ohjaamaansa menetelmää tai tehtävää. Tällöin hän tietää, millaisia taitoja sen tekeminen vaatii ja voi myös arvioida, sopiiko se hänen ohjaamalleen ryhmälle.

Artikkeli rakentuu siten, että johdannon jälkeen on teoriaosuus, jonka sisältö on samansuuntainen kuin tässä raportissa. Luvussa kerrotaan kuvallisen ilmaisun

vaikutuksista ihmisen hyvinvointiin ja terveyteen ja siitä, mihin vaikuttavuus perustuu.

Kolmannessa luvussa kerrotaan, minkä tyyppiset harjoitukset ja tehtävät sopivat erilaisiin tarkoituksiin. Luvussa on tehtäviä luovuuden herättelyyn ja työskentelyprosessin käynnistämiseen, identiteetin ja tunteiden käsittelyyn, havainnoinnin ja motoristen taitojen kehittämiseen sekä vuorovaikutuksen, kommunikaation ja ryhmäytymisen tukemiseen. Raportissa tarkastellaan näitä asioita asiakasryhmittäin, mutta artikkelissa näkökulma on käytännönläheisempi eli kun alaotsikkona on esimerkiksi Havainnoinnin ja motoristen taitojen kehittäminen, luvussa kerrotaan, millaisilla harjoituksilla näitä taitoja voidaan tukea ja kehittää.

Neljännessä luvussa esitellään erilaisia tekniikoita ja materiaaleja. Kerrotaan maalauksesta, piirtämisestä, kollaasitekniikoista, muovailusta ja valmiiden kuvien käyttömahdollisuuksista. Myös ryhmän ohjaamiseen liittyviä kysymyksiä käsitellään ja tuodaan esille keskeisiä asioita, joita ohjaajan on hyvä huomioida toimintaa suunnitellessaan ja toteuttaessaan. Tällaisia asioita ovat muun muassa turvallisen, kannustavan ja innostavan ilmapiirin luominen. Tähän voidaan vaikuttaa esimerkiksi toiminnan rakenteella, ohjatulla alkulämmittelyllä ja yhteisellä lopeuksella. Toiminnan rakenteen suunnittelusta onkin oma alalukunsa. Lopuksi pohditaan menetelmien käytettävyyttä.

Tässä raportissa esittelen artikkelin kirjoittamisen lisäksi taustateoriaa, johon artikkelini tehtävineen ja harjoituksineen pohjautuu. Artikkelissa on teoriaa vähemmän, koska se sisältää myös paljon käytännön ohjeistusta ja sivumäärä on rajattu.

3 KUVATAIDELÄHTÖISTEN MENETELMIEN VAIKUTTAVUUDESTA

Artikkelin kirjoittamisen kannalta oli tärkeää selvittää kirjallisuuden ja tutkimustulosten pohjalta sitä, millaisia vaikutuksia kuvataiteellisella ilmaisulla on todettu olevan ja mihin vaikuttavuus perustuu.

Taide ja kulttuuri edistävät ihmisen hyvinvointia ja terveyttä tutkimusten mukaan. Ruotsissa vuosina 1982–1991 kerätyn aineiston perusteella aktiivinen kulttuurin harrastaminen vaikutti myönteisesti jopa ihmisten eliniän odotteeseen. Myös Suomessa vuosina 1978–2002 kerätyn terveystutkimusaineiston mukaan aktiivisesti harrastuksiin, vapaaehtoistyöhön ja kulttuuritoimintaan osallistuvat ihmiset elävät pidempään kuin ne, jotka osallistuvat vähän tai eivät ollenkaan. Taiteen positiivisina vaikutuksina hyvinvoinnille nähdään se, että taide voi tarjota elämyksiä ja nautintoa itsessään, mutta se voi myös edistää yhteisöllisyyttä ja verkostojen muodostumista ja sen avulla voidaan lisätä elinpiirin viihtyisyyttä. (Malte-Colliard & Lampo 2013, 8.)

Ruotsissa 2001 valmistuneen tutkimuksen mukaan koettuun terveydentilaan vaikuttivat positiivisimmin käynnit museoissa ja tämän jälkeen suotuisimmin käynnit konserteissa, elokuvissa ja taidenäyttelyissä. Kulttuuritoimintaan osallistuvilta mitattiin korkeammat hyvinvoinnin tunteeseen vaikuttavien hormonien, adrenaliinin ja prolaktiinin tasot sekä matalammat verenpaine-arvot. Tutkimuksen mukaan kulttuuritoimintaa harrastavien osalta sydän- ja verenkiertotaudit sekä psyykkiset ongelmat vähenivät. (Hohenthal-Antin 2006, 28.)

Mihin kuvataiteen vaikuttavuus sitten perustuu? Neurotieteen avulla on saatu tietoa siitä, millaisia vaikutuksia kuvien katsomisella ja kuvallisella ilmaisulla on ihmisen aivotoimintaan. Neurotieteellinen tieto on tärkeää erityisesti taidepsykoterapian näkökulmasta, mutta myös sen ymmärtämiseksi, miten kuvat ja kuvallinen työskentely yleensäkin vaikuttavat ajatuksiin, tunteisiin ja hyvinvointiin.

Kuvallisen ilmaisun ja aivotoiminnan yhteyksiä tutkimalla on huomattu, että mielikuvilla voidaan vaikuttaa fyysisiin tuntemuksiin. Mielikuvaharjoitteiden avulla voi-

daan lievittää kipua ja oireita, muuttaa mielialaa ja vahvistaa ruumiin kykyä parantua. Konkreettisen taiteellisen ilmaisun etuna mielikuviin verrattuna on kuitenkin sen tarjoama tilaisuus aktiivisesti työstää käsiteltävää asiaa, koska työskentelyn tuloksena syntyy konkreettinen objekti, jota voidaan fyysisesti muokata. Samalla voidaan uudelleen määritellä omaa suhdetta käsiteltävään asiaan. (Malchiodi 2010, 33-34.)

Ruumista pidetään yksilön tunteiden peilinä. Jännittyneenä kädet hikoavat, sydän hakkaa ja nolostuneena kasvot punastuvat. Myös kuvien katsomisen on havaittu vaikuttavan tunteisiin ja aiheuttavan fysiologisia reaktioita ja aivojen eri alueiden aktivoitumista. Nykyisen aivotutkimuksen mukaan myös traumat ovat paitsi psykologisia, myös fysiologisia ilmiöitä. Limbinen järjestelmä, johon kuuluvat hypothalamus, hippokampus ja manteliumake, on tärkeä ihmisen eloonjäämisvaistojen ja refleksien kannalta ja sillä on tärkeä merkitys stressiä aiheuttavien tapahtumien ja traumojen aistimuksellisissa muistoissa. Trauman hoidon kannalta on oleellista käsitellä tapahtunutta aistimuksellisia muistoja ilmaisemalla ja käsittelemällä. Taiteellinen työskentely voi käynnistää aistimuksellisen ilmaisun tavalla, johon sanallinen käsittely ei pysty. (Malchiodi 2010, 35-36.) Kuvataiteellinen työskentely on luonteeltaan moniaistista, näköaistin lisäksi mukana prosessissa on liike-, tunto- ja hajuaisti ja joskus työskentelytavasta riippuen myös kuuloaisti.

Taiteellisella työskentelyllä on havaittu olevan aistimuksellinen ominaisuus palauttaa syvällisesti mieleen erilaisia muistoja ja yksityiskohtia. Tästä ominaisuudesta katsotaan olevan hyötyä esimerkiksi traumaperäisen stressin hoidossa. Positiivisten muistojen aistimuksellinen mieleen palauttaminen voi auttaa käsittelemään ja uudelleen määrittelemään negatiivisia muistoja. (Maldiochi 2010, 37.)

Taiteellisen työskentelyn avulla voidaan myös rentouttaa kehoa. Tutkimuksissa on havaittu, että esimerkiksi piirtäminen voi helpottaa lasten kielellistä ilmaisua vaikeiden tapahtumien ja tunteiden käsittelyn yhteydessä. Ahdistus voi lievitä ja asioiden muistiin palauttaminen tehostuu. Neurotieteellisten tutkimusten mukaan taideterapeuttisten harjoitteiden avulla voidaan jopa korjata varhaisia lapsen ja hoivaajan kiintymyssuhteen vaurioita. Kiintymyssuhdeteorian mukaan on-

nistunut kiinnittyminen varhaislapsuudessa on tärkeää aivojen normaalin kehittymisen kannalta ja vaikuttaa muun muassa yksilön itsesäätelykykyyn. Taiteellisen toiminnan ei-kielellisillä ominaisuuksilla katsotaan olevan yhteys varhaisiin suhteissa olemisen tiloihin, jotka ovat olleet keskeisiä ennen sanallisen ilmaisun kehittymistä ja näin ollen tarjoavat aivoille mahdollisuuden luoda uusia malleja. (Malchiodi 2010, 34 ja 37.)

Viime vuosina on ilmestynyt paljon aikuisillekin suunnattuja värityskirjoja, koska ne tarjoavat helpon ja paineettoman tavan kuvalliseen ilmaisuun ja värien käyttöön. Myös värityksellä katsotaan olevan meditatiivisia, rauhoittavia ja keskittymistä edistäviä ominaisuuksia. Aivotutkija Minna Huotilaisen mukaan värityminen voi lievittää stressiä. Työterveyslaitoskin on julkaissut työaiheisen värityskirjan vuonna 2015 inspiraatioksi työpaikoille ja vaihtoehtoiseksi ajanvietteeksi työn tauoille. (Launonen 2015, 121-122.)

Monet ovat omakohtaisesti huomanneet, että esimerkiksi luennolla tai seminaarissa istuessa voi olla helpompaa keskittyä kuuntelemaan, kun samalla tekee jotakin, mikä ei kuitenkaan vaadi itsessään huomiota tai ajattelemista. Toisille on vaikeaa istua pitkään paikallaan tekemättä mitään. Ajatukset lähtevät helposti harhailemaan muihin asioihin. Tällöin voi auttaa, kun tekee samalla jotakin yksinkertaista, mihin liittyy jonkinlaista liikettä, mutta mihin ei tarvitse välttämättä keskittää ajatuksia. Jotkut esimerkiksi neulovat, mutta toiset värityvät tai piirtelevät kuvioita ja kiehkuroita muistiinpanopapereihinsa.

Taiteellisen toiminnan vaikutuksia ja vaikuttavuutta on tutkittu viime vuosina paljon. Haasteena on usein kuitenkin tulosten todentaminen ja mittaaminen. Laadulliseen tutkimukseen sopivia mittareita ja indikaattoreita on vähän. On myös vaikea erotella ulkoisten tekijöiden vaikutuksia tutkimustuloksiin ja huomioida pitkäaikaiset vaikutukset. Oma kysymyksensä on myös, miten asettaa tutkimustulokset mitattavaan muotoon. (Lehikoinen & Vanhanen 2017, 11.)

Lehikoinen ja Vanhasen (2017, 12-13) mukaan taiteen ja kulttuurin tutkimuksessa tulisikin jatkossa keskittyä enemmän ihmisten yksilöllisiin kokemuksiin taiteesta. Tutkimuksen keskiössä voisivat olla osallistujien omat subjektiiviset kokemukset

ja arvioinnit taiteellisesta toiminnasta ja sen vaikutuksista. Tällä hetkellä taiteen ja kulttuurin vaikutusten ja vaikuttavuuden arviointitutkimuksessa ei juurikaan hyödynnetä narratiivista aineistotutkimusta, joka mahdollistaisi keskittymisen yksittäisten taidekokemusten tarkasteluun. Kokemukset ja elämykset ovat kuitenkin yksilöllisiä ja niiden vaikutukset suhteellisia. Ihmiset antavat erilaisia merkityksiä omille kokemuksilleen.

4 ERILAISIA LÄHESTYMISTAPOJA KUVATAITEEN KÄYTTÖÖN

Voidakseen pohtia kuvataidelähtöisten menetelmien käyttöä sosiaali-, terveys- ja kasvatusalalla on syytä tarkastella kuvataidetta ja sen käyttöä ensin muiden lähestymistapojen kautta. Kuvataiteellisen toiminnan tavoitteet ovat erilaisia kuvataiteilijan työssä, koulun kuvataideopetuksessa ja taideterapiassa. Tavoitteet ja vaikutukset ovat osittain päällekkäisiä, eivätkä irrallaan toisistaan, mutta kuitenkin painottuneet eri tavoin.

4.1 Kuvataide itseisarvona kuvataiteilijan työssä

Kuvataide on viestinnän muoto, tapa kommunikoida. Tekijä kertoo aina tahallisesti tai tahattomasti jotakin itsestään, kulttuuristaan ja ajastaan. Taiteilija voi pyrkiä teoksensa avulla kiinnittämään katsojan huomion johonkin asiaan, kuten vaikka luonnonsuojeluun tai ihmisoikeuksiin, mutta teos voi olla tehty myös siitä lähtökohdasta, että taiteilija on nähnyt jotakin mielenkiintoista, jonka hän on halunnut kuvata. Katsoja taas tulkitsee teoksen omalla tavallaan. Hän voi löytää teoksesta sanoman, jonka taiteilija on halunnut välittää tai sitten hän kiinnittää huomionsa johonkin muuhun itseään koskettavaan sisältöön. Teoksen katsominen voi olla joskus myös voimakkaasti tunteisiin vaikuttava kokemus. On yksilöllistä, mihin ja miten reagoidaan. Siihen vaikuttavat jokaisen omat kokemukset ja niiden myötä muodostunut maailmankuva.

Taideteoksen tekeminen voi olla myös taiteilijalle itselleen voimauttava kokemus, jolla voi olla terapeuttisia vaikutuksia. Usein taiteilijat käsittelevät teoksissaan sellaisia itselleen tärkeitä ja merkityksellisiä asioita, joita on mahdollista työstää taiteen tekemisen avulla. Se ei kuitenkaan ole yleensä kuvataiteilijan työskentelyn tärkein tavoite. Rahoittaapa taiteilija työskentelynsä apurahoin tai teosmyynnin avulla, niin yleensä hän pyrkii tuottamaan mahdollisimman onnistuneen lopputuloksen, mikä se hänen henkilökohtaisista tavoitteistaan katsottuna onkaan. Yleensä pyrkimyksenä on kuitenkin työskentelyn lopputulemana tuottaa teos, jonka yleisö voi ottaa jollakin tavalla vastaan.

Taiteen näkökulmasta taiteella on itseisarvo ja se on tärkeää itsessään, ei vain suhteessa niihin asioihin, joihin sen avulla voidaan vaikuttaa. Pyhyysdiskurssilla tarkoitetaan keskustelua, jossa korostetaan taiteen autonomisuutta ja itseisarvoa. Tällaisessa keskustelussa taiteen ja taidekokemusten ajatellaan olevan niin henkilökohtaisia, että ne lähestyvät pyhän kokemusta. (Lehikoinen ja Vanhanen 2017, 9.)

Kuvataiteen kentällä, joka siis koostuu taiteilijoista, kuraattoreista, galleristeista, museoiden henkilökunnasta, kriitikoista, taiteilijajärjestöjen toimijoista ja niin edelleen, keskustellaan taiteen autonomisuudesta. Huolta herättää se, jos taidetta ei nähdä itsessään tärkeänä ja arvokkaana, vaan sille määritellään muita, taidekontekstin ulkopuolisia tehtäviä. Uhkakuvana on, että taiteesta tulee väline tai työkalu jonkin muun tavoitteen saavuttamiseksi. (Lehikoinen ja Vanhanen 2017, 9.) Asia herättää keskustelua myös taiteen rahoituksesta. Kuvataiteilijat ovat huolissaan siitä, rahoitetaanko tulevaisuudessa itsenäisiä taideprojekteja, jotka eivät suoraan liity esimerkiksi terveyden tai hyvinvoinnin edistämiseen tai taloudellisen hyödyn tavoitteluun.

Taidetta voidaan tuoda esille ja tuottaa monenlaisissa ympäristöissä ja sen voidaan ajatella palvelevan erilaisia pyrkimyksiä, mutta sitä ei voida valjastaa vain yhden tavoitteen käyttöön. Jokainen tekijä määrittää tavoitteensa itse ja jokainen vastaanottaja tekee omat tulkintansa. On tärkeää säilyttää taiteen monipuolisuus. Tarvitaan myös luonteeltaan herätteleviä ja ajattelua stimuloivia teoksia, jotka voivat tuoda esiin ja näkyväksi esimerkiksi yhteiskunnallisia epäkohtia.

4.2 Kuvataide kouluopetuksessa

Opetushallituksen erityisasiantuntija Heljä Järnefelt (2018, 8) viittaa opetushallituksen oppaassa Kohti monikulttuurista koulua kasvatopsykologi John Deweyn tutkimuksiin, joiden mukaan ihmisen tarpeisiin kuuluvat sosiaalisuuden kokemusten, tutkimisen ja keksimisen tarpeiden lisäksi luomisen ja tekemisen tarve sekä taiteellisen toiminnan tarve. Luovan ilmaisun voidaan siis katsoa kuuluvan mui-

denkin ihmisten kuin taiteilijoiden tarpeisiin. Yleissivistävä kouluopetus Suomessa tarjoaa kaikille oppilaille mahdollisuuden kokeilla erilaisia taiteellisen ilmaisun muotoja, kuten musiikkia, käsitöitä ja kuvataidetta. Näille yhteisiä ominaisuuksia ovat kehollisuus, moniaistisuus, elämyksellisyys ja kokonaisvaltaisuus. (Järnefelt 2010, 8.)

Kuvataidetta opetetaan Suomessa eri kouluasteilla, ala- ja yläkouluissa, lukioidissa, ammatillisissa oppilaitoksissa, ammattikorkeakouluissa ja taidealan oppilaitoksissa. Vaikka tuntimääriä on viime vuosina vähennetty, jonkin verran taitoja taideaineita kuuluu edelleen opetussuunnitelmiin. Kouluissa toiminnan tavoitteet on määritelty opetussuunnitelmassa. Tavoitteena voi olla esimerkiksi väriopin tai sommittelun hallinta. Näitä taitoja puolestaan ajatellaan tarvittavan työelämässä erilaisissa ammateissa. Ymmärrystä väreistä ja muodoista tarvitaan erityisesti suunniteltaessa erilaisia tuotteita ja asioita, esimerkiksi arkkitehtuurissa ja kaupunkisuunnittelussa. Graafinen suunnittelija tarvitsee visuaalisia taitoja suunnitellessaan erilaisia painotuotteita, kuten lehtiä, kirjoja ja pakkauksia tai digitaalisia käyttöliittymiä ja -ympäristöjä.

Visuaalisista taidoista on hyötyä myös monissa sellaisissa ammateissa, joissa niiden tarve ei ole niin ilmeinen. Kokin työssä tarvitaan ruoanvalmistustekniikoiden tuntemusta, tarkkaa makuaistia ja järjestelmällisyyttä, mutta täytyy myös osata rakentaa värien ja muotojen suhteen silmää miellyttäviä annoksia. Kun myydään erilaisia tuotteita, kuten vaatteita, sisustustarvikkeita tai elintarvikkeita, on merkityksellistä, miten tuotteet on aseteltu esille. Tässä tarvitaan jälleen ymmärrystä sommittelusta ja väriopista. Maalarin tulee ymmärtää, miten eri värit vaikuttavat toisiinsa. Kirkkaan punaisen seinän vierellä joku tietty harmaansävy voi alkaa näyttää yllättävän vihreältä ja kirkkaan keltaisen seinän vierellä violetilta. Näitä asioita voi käyttää tietoisesti myös hyväkseen, jos tietää mitä tekee.

Koulun kuvataideopetuksessa opiskellaan kuvallisen ilmaisun lisäksi taidehistoriaa, kulttuuria ja kuvanlukutaitoa. Nämä ovat kaikille tarpeellisia asioita. Varsinkin kaupunkiympäristössä kuvat ympäröivät meitä kaikkialla. Niitä on linja-autokatsoksissa, kauppojen ikkunoissa ja autojen kyljissä, lehtien lööpeissä ja elintarvikepakkauksissa. Kuvien tekemisen lisäksi on tärkeää oppia ymmärtämään ja

tulkitsemaan niitä ja niiden välittämiä viestejä. Vaikka mainonnan ja viihteen kuvamaailma sekä myös nykytaide on paljolti globaalia, kuvataiteen juuret ovat kuitenkin hyvin kulttuurisidonnaisia. Taidehistoria välittää paljon tietoa esimerkiksi Suomen kulttuurista ja historiallisista vaiheista. (Piironen 2004.)

Tulevaisuudessa kuvien käyttö tulee lisääntymään entisestään. Älylaitteet ovat lisänneet kuvasymbolien käyttöä ja sähköisessä viestinnässä monet asiat ilmaistaan kuvallisten merkkien avulla. Näistä monet ovatkin kielestä riippumatta ymmärrettävissä. Kuvatulvan lisääntyessä on tärkeää oppia lukemaan ja tulkitsemaan monenlaisia kuvia. (Launonen 2015, 19 ja 26.)

Myös koulun taideopetuksessa nähdään taiteella olevan itseisarvo ja koulun taideopetus voi tarjota voimaannuttavia ja hyvinvointia edistäviä kokemuksia. Toiminnan päätavoitteena on kuitenkin saada erilaisia visuaaliseen maailmaan liittyviä tietoja ja taitoja ja oppia ymmärtämään kuvien tulkintaa.

4.3 Kuvataide taideterapian näkökulmasta

Taiteen menetelmiä voidaan käyttää osana terapiaa. Kuvataideterapioissa kuvataide on terapian väline. Opetusministeriön (2003, 20-21) julkaisemassa Psykoterapiakoulutustyöryhmän muistiossa määritellään taidepsykoterapiat ja taideterapiat, joihin siis kuuluvat kuvataideterapian lisäksi muun muassa musiikkiterapia, tanssiterapia, kirjallisuusterapia ja psykodraama, seuraavasti:

Taidepsykoterapiassa käytetään yhtä tai useampaa taideilmaisumuotoa psykoterapiatyön välineenä. Taidepsykoterapiassa taideilmaisuu on keskeinen tekijä psykoterapeutin ja asiakkaan välisessä vuorovaikutuksessa. Psykoterapian määrittelyn mukaisesti taidepsykoterapia perustuu psykologiseen teoreettiseen tietämykseen, joka on riittävästi tutkittua ja käytännölliseen näyttöön perustuvaa. Taidepsykoterapia, joka täyttää psykoterapian määrittelyn ehdot ja psykoterapian koulutusvaatimukset on psykoterapiaa.

Taideterapia on taiteellisen ilmaisun käyttöä vuorovaikutussuhteessa. Tavoitteet määräytyvät asiakkaiden tarpeiden ja elämäntilanteen mukaan. Taideterapia pyrkii lisäämään asiakkaan itseymmärrystä tunteiden ja ajatusten luovan ilmaisun avulla. Tavoitteena on

edesauttaa asiakkaan persoonallisuuden kehitystä ja luovuutta sekä antaa keinoja psyykkisistä kriiseistä selviytymiseen. Taideterapiat ovat luonteeltaan ennaltaehkäisevää, hoitavaa ja kuntouttavaa kasvatusalan sekä sosiaali- ja terveydenhuollon työtä.

Se, mikä erottaa taidepsykoterapiaa ja taidelähtöisten menetelmien muuta käyttöä on se, että taidepsykoterapian tulee perustua tutkittuun psykologiseen teoreettiseen tietopohjaan ja täyttää tähän liittyvät koulutusvaatimukset. Taidepsykoterapiaa ei voi tarjota muu kuin psykoterapiakoulutuksen läpikäynyt henkilö.

Määritelmässä todetaan, että taideterapia voi olla esimerkiksi ennaltaehkäisevää sosiaali- ja terveysalan työtä ja hyväksytään se olettamus, että muukin kuin taidepsykoterapian yhteydessä tapahtuva taiteellinen ilmaisu voi olla luonteeltaan terapeutista ja hyvinvointia edistävää. Taidelähtöisten menetelmien käyttöä ja niiden vaikutuksia asiakastyössä sosiaali- ja terveysalalla voidaan siis tarkastella osittain samasta näkökulmasta kuin taideterapian menetelmiä ja vaikutuksia.

Taidepsykoterapeutit tarjoavat erilaisten ryhmien lisäksi yksilöterapiaa, jossa keskitytään asiakkaan henkilökohtaiseen prosessiin, kun taidelähtöisten menetelmien käyttö muissa yhteyksissä liittyy yleensä ryhmätilanteisiin. Taidelähtöisillä menetelmillä voidaankin tähdätä ryhmässä esimerkiksi jäsenten välisen vuorovaikutuksen paranemiseen ja ryhmän sisäisen yhteenkuuluvuudentunteen lujittamiseen.

Mimmu Rankisen vuonna 2017 valmistuneessa väitöskirjatutkimuksessa tarkastellaan erilaisiin taideterapiaryhmiin osallistuneiden henkilöiden kokemuksia taideterapian vaikutuksista. Tutkimuksen mukaan taideterapiaan osallistuneet kokivat toiminnan myötä saaneensa henkilökohtaisia oivalluksia ja heidän itsereflektiokykynsä oli lisääntynyt. He kokivat saaneensa voimavaroja ja luovuuden kokemuksia arkeensa ja kykenevänsä tunnistamaan ja käsittelemään paremmin tunteitaan. Taideterapia tarjosi myös kokemuksia hyväksytyksi tulemisesta ja sosiaalisesta tuesta. Toiminnan koettiin lisänneen sekä itseymmärrystä että kykyä ymmärtää paremmin muita. Lisäksi taideterapian koettiin tarjoavan mahdollisuu-

den menneisyyteen ja tulevaisuuteen liittyvien tunteiden tarkasteluun ja käsitteilyyn. (Rankinen 2017, 15.) Saman suuntaisia vaikutuksia voidaan löytää taidelähtöisten menetelmien käytön tuloksina myös sosiaali- ja terveysalalla.

Taideterapeuttisia menetelmiä käytetään apuna myös hyvin vaativissa tilanteissa, kuten kidutettujen kuntoutuksessa. Traumaattiset kokemukset tallentuvat mieleen enemmän kuvina kuin sanoina ja ne ovat luonteeltaan enemmän aistimuksellisia kuin puhtaasti kognitiivisia kokemuksia. Kuvallinen ilmaisu voi sopia näiden kokemusten käsittelyyn joskus pelkkiä sanoja paremmin. (ks. esim. Malchiodi 2010.) Kidutuksen uhrin ovat usein esimerkiksi sotaa paenneita pakolaisia tai turvapaikanhakijoita. Tällöin sanallista kommunikointia voi vaikeuttaa yhteisen kielen puuttuminen ja kuvallinen ilmaisu voi helpottaa viestintää.

Taiteellinen, luova tekeminen on yksi tapa käsitellä esimerkiksi sodan, sarron tai paon aiheuttamia traumaattisia muistoja. Tällaisia kokemuksia on varmasti muillakin maahanmuuttajilla kuin suoranaisen kidutuksen uhreilla. Taiteellisen tekemisen kautta on mahdollista purkaa ja käsitellä pahaa oloa ja vaikeita kokemuksia ilman, että mitään todellista pahaa tapahtuu. (ks. esim. Laitinen 2017, 10 ja 34.) Taideterapeuttiset menetelmät tarjoavat keinoja itseilmaisuuksiin ja voivat edistää eheytymistä.

Mervi Leijala (2000,7) kuvaa asiakkaan tekemää teosta taidepsykoterapian näkökulmasta säilönä, joka säilyttää tuskaa ja kipua, jota ei ehkä vielä voida sanallistaa. Tunteet ja kokemukset ovat kuitenkin saaneet esteettisen muodon, jolloin niihin voidaan palata. Terapeutin voi olla myös helpompaa ymmärtää asiakkaan tunteita ja kokemuksia, kun ne ovat saaneet jonkinlaisen visuaalisen muodon.

On selvää, että vakavia psyykkisiä traumoja käsiteltäessä taideterapeutilla tulee olla koulutus terapiaprosessiin ja kyky käsitellä turvallisesti esiin nousevia vaikeita tunteita ja reaktioita. Kuitenkin kaikenlainen kuvallinen tekeminen eri materiaalien ja värien parissa voi itsessään olla terapeuttista ja eheyttävää sekä tarjota keinoja itseilmaisuuksiin ja kommunikaatioon. Jotkut terapeutit pitävätkin taidetta itsessään jo terapiana, eikä vain terapian lisänä tai sen ilmaisumuotona. (Malchiodi 2010, 15.) Taiteellinen työskentely voi koskettaa ihmisen tunne-elämää ja

aikaisempia kokemuksia, vaikkei se tapahtuisikaan terapian yhteydessä. Taiteisiin osallistuminen voi vaikuttaa ihmisen tunteisiin ja tuoda esiin ja näkyväksi erilaisia vaikeasti sanallistettavia asioita ja tunnetiloja. (Lehikoinen ja Vanhanen 2017, 10.)

5 KUVATAIDELÄHTÖISTEN MENETELMIEN KÄYTTÖ SOSIAALI-, TERVEYS- JA KASVATUSALALLA

Kuvataidelähtöisten menetelmien käyttömahdollisuudet ovat laajat ja moninaiset, joten toiminnan tavoitteitakaan ei voi yksiselitteisesti määrittellä. Toiminnan tavoitteet esimerkiksi päiväkodin kuvallisen ilmaisun tuokiossa voivat olla toisenlaiset kuin vaikka lastensuojelun käytössä, ja muistisairaiden vanhusten virkistyshetkessä toisenlaiset kuin nuorten työelämään ja koulutukseen valmentavassa koulutuksessa. Toiminnan tavoitteet määräytyvät ainakin osittain asiakasryhmän tarpeiden ja tilanteen mukaan.

Yleisesti ottaen toiminnan tavoitteena erilaisissa tilanteissa ja toimintaympäristöissä on yleensä esimerkiksi luovuuden kokemusten tarjoaminen ja hyvän olon lisääminen, ryhmäytymisen edistäminen tai kommunikaation helpottaminen. Terapiaprosessin käynnistämiseen ei tähdätä, jos kuvallisen ilmaisun ohjaajalla ei ole kuvataideterapeutin koulutusta.

Päivi Känkäsen (2013, 32) mukaan taidelähtöinen työskentely lähestyy sosiokulttuurisen innostamisen periaatteita. Tämä on luonteeltaan toiminnallista sosiaalityötä, jossa keskitytään erityisesti osallisuuden ja yhteisöllisyyden kokemusten tuottamiseen ja vahvistamiseen. Kokemuksellisuus ja elämyksellisyys ovat tärkeitä innostamisessa. Erilaiset taidelähtöiset menetelmät voivat luontevasti tarjota mahdollisuuksia elämysten syntymiseen ja jakamiseen, mikä puolestaan edistää yhteisöllisyyttä ja osallisuuden kokemusten syntymistä.

5.1 Kuvataidelähtöiset menetelmät varhaiskasvatuksessa

Kuvataiteellinen ilmaisu on lapsille usein luontaista ja mieluisaa toimintaa. Taidelähtöisiä menetelmiä käytetään paljon lasten kanssa työskenneltäessä. Useimmissa päiväkodeissa maalataan, rakennellaan, askarrellaan ja katsellaan erilaisia kuvia. Kuvakirjojen kuvat ovat monille lapsille tärkeä osa viestintää ennen lukutaidon kehittymistä.

Opetushallituksen varhaiskasvatussuunnitelmissa yhtenä osaamisen kokonaisuutena mainitaan kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu. Tavoitteena on luoda pohjaa toisten kunnioittamiselle ja vuorovaikutustaitojen oppimiselle. Varhaiskasvatussuunnitelmissa mainitaan monilukutaito sekä tieto- ja viestintäteknologinen osaaminen. (Opetushallitus 2017.) Kuvallisen ilmaisun menetelmin voidaan kehittää näitä taitoja ja lisätä ymmärrystä. Monilukutaitoa tarvitaan visuaalisen viestinnän tulkinnassa.

Toiminnan yksilölliset tavoitteet vaihtelevat virkistykseen tuottamisesta motoristen taitojen kehittämiseen. Harjoitellaan esimerkiksi kynän ja saksien käyttöä, värien sekoittamista, maalaamista ja muovailua. Varhaisiän kuvataidekasvatuksen laajempia tavoitteita ovat lapsen esteettisen asennoitumisen ja luovuuden kehittäminen, sekä myös lapsen kasvattaminen kulttuuriseksi osallistujaksi. Esteettisellä asenteella tarkoitetaan esimerkiksi kykyä havainnoida ympäristöä avoimin silmin ja tuoreella asenteella. Luovuuden kehittämisellä kuvataidekasvatuksessa tarkoitetaan esimerkiksi tekemisen prosessien tukemista. Ei olla kiinnostuneista pelkästään työskentelyn lopputuloksista eli valmiista töistä, vaan myös siitä, mitä tekemisen aikana tapahtuu. (Rusanen 2009, 48.)

Varhaisiän kuvataidekasvatuksen sisältöjä ovat kuvataiteellinen ilmaisu ja kokeminen, ympäristön esteettinen ja kulttuurinen kokeminen ja median tarkastelu. Kuvataiteelliseen ilmaisuun kuuluu erilaisiin välineisiin ja materiaaleihin kokeilujen kautta tutustuminen ja itseilmaisun harjoittaminen. Kuvataiteelliseen kokemiseen kuuluu taiteen vastaanottaminen ja käsittely. Tähän liittyy kommunikaation harjoittelu, kun kerrotaan omista kokemuksista ja mielipiteistä. Ympäristön esteettisessä ja kulttuurisessa kokemisessa pyritään suuntaamaan huomio omaan elinympäristöön ja ympäröivään kulttuuriin. Tähän liittyvät niin ympäristön arkkitehtuurin huomioiminen kuin luonnon kiertokulun tarkkailu tai kulttuuriin liittyvät juhlat ja niiden perinteet. Median tarkastelussa pyritään kasvattamaan lapsia tietoiseksi ympäröivästä mediakulttuurista. Mainokset, videot, tv-ohjelmat ja muu

mediakuvasto ympäröivät myös lapsia ja heidän kanssaan on syytä käsitellä tähän liittyviä asioita. (Rusanen 2009, 50-51.)

Taide voidaankin nähdä hyvänä kasvatuksen välineenä sen monipuolisten mahdollisuuksien ja vaikutusten vuoksi. Sen avulla voi harjaannuttaa motorisia, fyysisiä ja kognitiivisia taitoja sekä tulla tietoisemmaksi omasta tunne-elämästä. Myös ryhmässä toimimista ja sosiaalisia taitoja voidaan kehittää. Kuvataide voi olla lapselle luonteva tapa työstää kokemuksiaan ja kertoa mielipiteitään. (Rusanen 2009, 52.) Kuvien tai muiden työskentelyn tulosten äärellä voi olla helpompaa ilmaista ajatuksiaan sanallisesti, kun on jotakin mihin viitata.

Lasten kuvataidekasvatuksessa ei ole syytä keskittyä liikaa työskentelyn tuloksiin siinä mielessä, että töitä esimerkiksi arvotettaisiin niiden esittävyden mukaan. Kuitenkin voidaan ajatella, että harjoittelu kehittää myös kuvaamisen taitoja. Havainnointikin vaatii harjoittelua. (Rusanen 2009, 54.) On tärkeää suunnata lapsen huomio erilaisiin asioihin ympäristössä ja saada hänet kiinnittämään huomiota niihin. Esimerkiksi ympäröivästä luonnosta löytyy aina vaihtelevia värejä, muotoja, pintoja ja yksityiskohtia, joita voidaan tarkastella ja havainnoida. Kun oppii näkemään luonnossa ja omassa elinympäristössään kiinnostavia asioita ja kauneutta, voi kasvaa ympäristöään arvostavaksi ja kunnioittavaksi aikuiseksi. Lapsille tulisi tarjota erilaisia elämyksiä ja kokemuksia, jotka koskettavat heitä ja synnyttävät mielikuvia ja ajatuksia, joita käsitellä. Työskentelyn lähtökohtana on hyvä olla lapselle itselleen tärkeä tai merkityksellinen aihe tai kokemus, jotta toiminta voi syventää hänen itsetuntemustaan. (Rusanen 2009, 49-50.)

Lasten työstämät kuvat voivat olla informatiivisia ja kertoa asioita heidän elämästään. Varsinkin pienillä lapsilla kielellinen ilmaisu voi olla vielä kehittymätöntä, joten kuvat voivat tarjota joskus lisätietoa. On kuitenkin syytä muistaa, ettei ohjaajan tule tehdä pitkälle vietyjä johtopäätöksiä tai tulkintoja kuvien perusteella. Lapsilla on usein vilkas mielikuvitus ja heidän tapansa käyttää esimerkiksi värejä voi olla hyvin yksilöllinen. Iso musta peikkohahmo paperilla ei välttämättä tarkoita

sitä, että lapsen elämässä olisi jokin erityinen huoli, vaan se voi olla hänen mielestään vain jännittävä ja hauska satuhahmo. Joskus kuitenkin huoli voi herätä kuvankin perusteella ja silloin tilannetta voi koettaa selvittää tilanteeseen sopivilla keinoilla.

5.2 Vauvojen värikylytoiminta

Myös alle päiväkotikäisten kanssa voidaan toteuttaa kuvataiteeseen liittyvää toimintaa. On yleisesti tunnettua, että vauvojen kanssa voidaan käydä musiikkileikkikoulussa ja vaikka vauvauinnissa, mutta kuvataiteellinen toiminta vauvojen kanssa on ollut vähäisempää. Porin lastenkulttuurikeskuksessa onkin kehitetty vauvaperheille suunnattua vauvojen värikyly -työpajatoimintaa. Toiminnan kehittämiseksi alkusysäyksenä toimi havainto, että alle 3-vuotiaille suunnattua kuvalliseen ilmaisuun liittyvää toimintaa ei ollut juurikaan tarjolla. Värikyly-työpajoihin eivät toki sovellu vastasyntyneille, koska on tärkeää, että lapsi pystyy kannattelemaan päätään. Työpajat on suunnattu 4-kuukautisille tai sitä vanhemmille. Ensimmäiset työpajat toteutettiin Porin taidemuseossa vuonna 2003 ja nykyään vauvojen värikyly -toimintaan voi osallistua myös muilla paikkakunnilla. (Värikyly-sivusto 2017.)

Värikyly-toiminnassa vauvat voivat tutustua erilaisiin materiaaleihin ja väriaineisiin esimerkiksi levittämällä käsillään marjasosetta tai mehua paperille. Vauvat voivat liikkua ja ryömiä tilassa tunnustellen erilaisia materiaaleja ja vaikka rypistellen papereita ja kankaita. Olosuhteista pyritään luomaan sellaiset, että ne tarjoavat ärsykeitä monille aisteille. Värikyly-työpajoissa käytetään vain turvallisia materiaaleja ja värejä, koska vauvat saattavat myös maistella niitä. Sopivia väriaineita ovat marjat sellaisenaan, mehuna tai hillona, vihannessoseet ja niin edelleen. Marjoissa ja vihanneksissa on voimakkaita värejä, jotka keskenään sekoitessaan muodostavat myös uusia värejä aivan kuten maaliaineet. Materiaalien koostumuksilla ja lämpötiloilla voidaan leikitellä, jotta toiminta tarjoaisi erilaisia

aistielämyksiä. Lisäksi käytetään erivärisiä kankaita, lankoja, höyheniä ja pape-reita luomaan erilaisia aistimuksia niin tunto- kuin näköaistillekin. (Värikylpy-si-vusto 2017.)

Värikylpy-toiminnassa keskeisiä asioita ovatkin värien ja materiaalien moniaisti-nen kokemuksellisuus ja elämyksellisyys. Työskentelyn lopputulos ei luonnolli-kestikaan ole niin tärkeä kuin toiminnan tuottama elämys lapselle ja ehkä myös vanhemmalle. Muita toiminnan periaatteita ovat läsnäolo ja hetkessä oleminen, vuorovaikutuksellisuus ja toimijalähtöisyys. Työskentelyn eräänä lähtökohtana on vanhemman ja lapsen välisen varhaisen vuorovaikutuksen tukeminen. Lapsi on työpajassa toiminnan keskipiste ja aktiivinen osallistuja ja vanhemman tehtä-vänä on olla mukana tukemassa ja huomioimassa toimintaa. (Värikylpy-sivusto 2017.)

5.3 Kuvataidelähtöiset menetelmät ennaltaehkäisevässä lapsi- ja nuorisotyössä

Taidelähtöisiä menetelmiä käytetään myös ennaltaehkäisevässä lapsi- ja nuori-sotyössä. Kun toiminta on luonteeltaan ennaltaehkäisevää, pyritään sillä yleensä tuottamaan positiivisia ja vahvistavia kokemuksia. Elämysten, hyvien hetkien ja onnistumisen kokemusten avulla voidaan vahvistaa itsetuntoa ja lisätä voimava-roja. Näiden ominaisuuksien avulla voi olla helpompaa kohdata elämässä vas-taan tulevia haasteita ja ongelmia.

Lapset pitävät usein luontaisesti luovasta toiminnasta. Heillä on mielikuvitusta ja kynnys kaikenlaiseen rakenteluun, askarteluun ja kuvalliseen ilmaisuun on ma-tala. Taiteellinen toiminta voi muistuttaa leikkiä, jossa erilaiset materiaalit ja väli-neet johdattavat ajatukset uusiin maailmoihin. Toiminta voi olla hyvinkin elämyk-sellistä ja sadunomaista, mutta sen avulla on myös mahdollista käsitellä ja tar-kastella lasten elämän tärkeitä ja keskeisiä asioita.

Nuorille kuvallinen ilmaisu voi tarjota toimivan tavan ilmaista itseään. Sanallinen ilmaisu on joskus haastavaa, eivätkä kaikki nuoret halua tai osaa puhua varsinkin aikuisille tunteistaan, jotka voivat olla hämmentäviä ja ristiriitaisia. Nuoruusvaiheeseen liittyy usein voimakkaita tunteita, joita täytyy jotenkin ilmaista. Taiteellinen työskentely tarjoaa turvallisen väylän käsitellä myös vaikeita tai kielteisiä tunteita ja ajatuksia. Esimerkiksi vihan tai suuttumuksen tunteita voi purkaa taiteellisen toiminnan kautta, jolloin niitä ei ehkä tarvitse purkaa muualla arkielämässä. (ks. esim. Laitinen 2017, 34.) Työskentelyn avulla tunteita on mahdollista tarkastella ja työstää ja joskus kuvien äärellä on helpompaa sanallistaa asioita, kun ne ovat saaneet jonkinlaisen visuaalisen muodon. Ohjaajan tai muiden ryhmäläisten ei tule kuitenkaan tehdä omia tulkintojaan teoksesta, vaan nuoren tulee saada itse päättää, mitä se hänelle merkitsee ja minkä verran hän haluaa kertoa siitä muille.

Nuoret pohtivat paljon omaa identiteettiään, joka on vielä muutoksessa lapsuuden ja aikuisuuden välimaastossa. Usein tulevaisuuteen ja omaan persoonaan liittyvät kysymykset askarruttavat. Kun ryhmässä ihmisillä on samanlaisia kysymyksiä ja tarpeita, voivat he tukea ja auttaa toisiaan asioiden käsittelyssä. (Liebmann 2010, 383.) Vaikka tämä ei olisi aina tietoista toimintaa, ryhmän jäsenillä on mahdollisuus peilata omia ajatuksiaan ja näkemyksiään toisten kokemuksiin. Oma identiteetti voi hahmottua helpommin toisten kanssa toimiessa. Monissa tutkimuksissa onkin havaittu taiteellisen toiminnan vahvistavan nuorten itsetunteista ja itseluottamusta sekä tukevan omien kykyjen ja vahvuuksien tunnistamista. Myös ajattelu- ja reflektioidot voivat kehittyä toiminnan myötä. (Laitinen 2017, 31.)

Taiteellinen toiminta ryhmässä tarjoaa monia etuja lasten ja nuorten suotuisalle kehitykselle. Ryhmässä tapahtuu eniten sosiaalista oppimista, joten ryhmätyö mahdollistaa luontevan tilaisuuden sosiaalisten taitojen oppimiselle. Toisille ryhmä voi olla liikkeelle paneva voima, joka innostaa edelleen kehittämään omia kykyjä ja piileviä voimavaroja. Toimiva ryhmä voi tarjota tunteen johonkin kuulumisesta ja identiteetin. (Liebmann 2010, 383.)

Ihmisellä on yleensäkin tarve kuulua johonkin ja sijoittaa itsensä johonkin jatku-
moon kulttuurisesti, emotionaalisesti, älyllisesti tai poliittisesti. Kun ymmärrys
omasta itsestä vahvistuu, kasvaa myös toiseuden sietokyky. Kun tietää, kuka itse
on, on helpompi hyväksyä muiden erilaisuutta. (Strömberg 2004, 134-135.) Tai-
teellinen työskentely ryhmässä tarjoaa tilaisuuksia pohtia ja tarkastella sekä
omaa elämää ja siihen vaikuttavia asioita, että toisten elämänpiiriä. Ymmärrys
lisää hyväksyntää. Toisaalta voi löytyä myös samaistumispintaa. Vaikka oltaisiin
eri kulttuureista ja taustoista, voidaan löytää yhteisiä elämäntapahtumia ja koke-
muksia. Niiden tunnistaminen voi synnyttää yhteenkuuluvuuden tunnetta. (Ström-
berg 2004, 144-145.) Tutkimusten mukaan yhteisöllisen ja osallistavan taiteelli-
sen toiminnan onkin havaittu lisäävän ymmärrystä muiden arvoja, uskomuksia,
tapoja ja kieltä kohtaan sekä tukevan kulttuurista oppimista. (Laitinen 2017, 32.)

Kuvataidelähtöisiä menetelmiä voidaan käyttää ennaltaehkäisevässä tarkoituk-
sessa myös koulukuraattorin työn tukena. Kuvallisilla harjoituksilla voidaan edis-
tää ryhmän keskinäistä tutustumista ja tukea ryhmäytymistä. Esimerkiksi kuva-
korttien avulla voidaan päästä keskustelussa alkuun ja jokainen saa tasapuoli-
sesti puheenvuoron. Erilaiset mielle- ja unelmakartat voivat suunnata ajatukset
yksilöllistä tulevaisuuden suunnittelua ja tavoitteita kohti, mutta niiden avulla voi-
daan pohtia myös esimerkiksi koko luokan tai ryhmän yhteisiä tavoitteita tai jota-
kin tiettyä ongelmaa.

Myös nuorten kanssa toimiessa ohjaajan kyky innostaa ja motivoida on tärkeä.
Kaikki eivät välttämättä ole yhtä kiinnostuneita esimerkiksi kuvallisesta ilmai-
susta, jolloin aihepiirin pariin johdattelu, orientaatio ja alkulämmittelyt voivat lisätä
innostusta toimintaan. Tutkimusten mukaan nuorten omien mieltymysten ja tai-
demaun huomioiminen toimintaa suunniteltaessa ja järjestettäessä on tärkeää,
jos nuoret halutaan sitouttaa toimintaan. (Laitinen 2017, 41.) Jonkinlaisen innos-
tuksen syntyminen on tärkeää, koska muuten toiminnasta voi tulla vain yksi no-
peasti hoidettava suoritus, joka ei herätä tunteita tai ajatuksia. Vaikka on usein

syytä painottaa, ettei esimerkiksi piirustustaito ole työskentelyssä tärkein ominaisuus eikä lopputuloksen tarvitse olla naturalistinen kuvaus jostakin, niin kuitenkin olisi hyvä tehdä parhaansa. Tämä tarkoittaa sitä, että pyritään keskittymään ajatuksella siihen mitä tehdään ja annetaan prosessille aikaa ja tilaa.

5.4 Kuvataidelähtöiset menetelmät vanhustyössä

Suomen väestö vanhenee nopeasti ja ratkaistavana on paljon vanhustyöhön liittyviä kysymyksiä. Vanhainkotien ja hoitolaitosten henkilökunnan jaksaminen on keskeistä, koska työtä on paljon, mutta on myös syytä pohtia, miten vanhuksille voitaisiin tarjota toimintamahdollisuuksia heidän omien mielenkiinnon kohteidensa mukaisesti.

Lahdessa ja sen ympäristössä toteutetun, 2004 valmistuneen tutkimuksen mukaan monet ikäihmiset haaveilevat itsensä kehittamisestä ja kulttuuriharrastuksista. Monet haluaisivat aloittaa öljyvärimaalauksen tai kirjoittaa romaanin tai satukirjan. (Hohenthal-Antin 2006, 53.) Ikä ja kunto voivat asettaa omat reunaehdonsa toiminnalle eli määrittää sopivan tekniikan valintaa luovalle ilmaisulle, mutta jokaiselle on mahdollista löytää sopiva ilmaisukeino.

Kuvataidelähtöiset menetelmät soveltuvatkin hyvin myös vanhusten parissa käytettäväksi. Vanhana elinpiiri voi kaventua jo liikkumisen vaikeuksien takia ja vanhainkodeissa ja hoitolaitoksissa virikkeitä voi olla rajallisesti tarjolla. Vanhuksilla on kuitenkin paljon elettyä elämää takanaan ja muistoja, joista ammentaa sisältöä taiteelliseen työskentelyyn. Muistisairaille erilaiset virikkeet, kuten musiikki, tuokset ja kuvat voivat aktivoida muistia ja palauttaa asioita mieleen.

Erilaisten persoonallisuuden kehitysteorioiden mukaan vanhuuden kehitystehtävänä on minän eheyden saavuttaminen, niin että ihminen hyväksyy elämänsä ja sen lähestyvän päättymisen ja hahmottaa osansa sukupolvien ketjussa. (Nurmi, Ahonen, Lyytinen, Lyytinen, Pulkkinen & Ruoppila 2015, 287–288.)

Omaan elämänkulkuun liittyvien asioiden kertaaminen, niiden työstäminen ja niistä keskusteleminen voi olla arvokasta ja tärkeää vanhuksen hyvinvoinnin kannalta.

Mahdollisuus taiteelliseen ilmaisuun voi tarjota vanhuksille uutta energiaa ja uusia mahdollisuuksia. Työskentely voi paitsi stimuloida aisteja, myös terävöittää kognitiivisia ja havaitsemisen taitoja ja elvyttää vuorovaikutusta. (Wald 2010, 351.) Osallistuminen ryhmämuotoiseen taiteelliseen toimintaan edistää monien tutkimusten mukaan ikääntyvien itsetuntoa, antaa rohkeutta kohdata uusia haasteita, suhtautua myönteisesti tulevaan ja tuottaa kokemuksia nähdäksi ja kuulaksi tulemisesta. (Malmivirta 2017, 48.)

Toimintaa suunniteltaessa on luonnollisesti arvioitava osallistujien jaksamista ja voimavaroja. Toiminta ei välttämättä voi kestää kovin pitkään kerrallaan tai vaatia paljon fyysistä voimaa. Veistoksen veistäminen puusta voi tuntua tottumattomasta raskaalta ja olla vaarallistakin, kun taas pehmeän saven muovailu voi onnistua helpommin. Kuvien leikkaaminen lehdistä ja niiden sommitteleminen paperille onnistuu monelta, vaikka fyysistä voimaa ei olisi paljon. Ohjaaja voi avustaa esimerkiksi maalaamisessa ottamalla halutun väristä maalia siveltimeen tai leikkaamalla lehdestä valitun kuvan. Aina ei tarvitse tehdä itse, vaan joskus voidaan keskittyä katsomaan muiden tekemiä teoksia ja keskustelemaan niistä.

Erilaisia taidekuvia käytetäänkin keskustelun lähtökohtana ja muistelutyön välineenä. Esimerkiksi kuvat vanhoista suomalaisista maalauksista tarjoavat samaistumispintaa monille vanhuksille ja maalausten kuvat voivat herättää muistoja omasta lapsuudesta ja vastaavista tilanteista. Kuvien katselu ja niistä keskusteleminen voivat tarjota tilaisuuksia merkitykselliseen keskusteluun ja tunteiden ilmaisuun. Tätä kautta osallistujien, niin henkilökunnan kuin asiakkaidenkin, keskinäinen tutustuminen voi syventyä. (Lehko 2013, 38.)

Ruotsissa toteutettiin 90-luvulla taidekuvien katseluun ja niistä keskustelemiseen liittyvä tutkimus palvelutalossa asuvien vanhusten parissa. Osallistujat oli jaettu

kahteen ryhmään, joista toinen ryhmä kokoontui vain keskustelemaan, mutta toisessa ryhmässä käytettiin lisäksi taidekuvia. Neljän kuukauden jälkeen tulokset osoittivat muun muassa, että kuvaryhmän verenpaine-arvot olivat matalammat ja he käyttivät vähemmän ulostuslääkkeitä. Lisäksi ryhmän aktiivisuus lisääntyi, he kävivät enemmän ulkona, liikkuvat enemmän, puhuivat enemmän puhelimesta ja olivat kiinnostuneempia museoista ja kulttuuriharrastuksista. (Hohenthal-Antin 2006, 29.)

Myös eri hankkeissa on saatu kokemuksia ja tietoa taidetoiminnan vaikutuksista. Säännöllisen taidetoiminnan on todettu vaikuttaneen niinkin, että vanhukset ovat tarvinneet vähemmän unilääkkeitä ja rauhoittavia lääkkeitä. Vanhukset ovat olleet tyytyväisempiä ja nukkuneet paremmin tehtyään yhdessä jotakin mielekästä. (Lehko 2013, 45.)

Tutkimusten perusteella onkin päätelty, että yksi taiteen parantavista voimista on sen kyky tuottaa laadukasta vuorovaikutusta. Taidekuvien katseluun liittyvän tutkimuksen yhteydessä huomattiin, että verrokkiryhmän keskustelut kääntyivät helpommin negatiivisten arkisten asioiden ja kokemusten pohdinnaksi, kun taas kuvaryhmän keskustelut polveilivat monenlaisiin aiheisiin ja niissä käsiteltiin mennyttä elämää ja koettua. (Hohenthal-Antin 2006, 31.)

Taiteen vaikutuksista vanhusten hoidossa on kansantaloudellista näyttöä. Geriatrisen kuntoutuksen tutkimus- ja kehittämishankkeen 2004 valmistuneessa taideinterventiotutkimuksessa tutkittiin yksinäisyyden lievittämistä taiteen keinoin. Ryhmäkuntoutukseen osallistunut ryhmä tarvitsi vähemmän sekä kotisairaanhoidoa että sairaalahoitoa kuin verrokkiryhmä. Seurantavuoden aikana ryhmä käytti terveystalouteen keskimäärin 1522 euroa henkeä kohden, kun taas verrokkiryhmässä rahaa käytettiin 2465 euroa henkeä kohden. Ryhmien välillä oli selvä ero myös sosiaalipalvelujen käytössä. (Hohenthal-Antin 2006, 109-110.)

Taiteellista toimintaa eri muodoissaan on viety vanhainkoteihin ja palvelutaloihin eri hankkeiden kautta. Hankkeet ovat kuitenkin yleensä määräaikaista ja niiden päättyessä voi toimintakin loppua, mikä on ikävää, jos osallistujat ovat ehtineet

innostua toiminnasta ja tottuneet siihen. Kulttuurisen vanhustyön soisi vakiinnut-tavan asemansa rakenteissa ja palvelujärjestelmissä. (ks. myös esim. Lehko 2013, 8.) Vaikka taiteelliseen toimintaan liittyvässä tutkimuksissa ei ole ilmennyt juurikaan toimintaan liittyviä negatiivisia vaikutuksia, on huomattu, että toiminnan päättymiseen ja lopettamiseen voi liittyä haasteita. Hyvin toimineen ja osallistujille tärkeän projektin loppuminen voi aiheuttaa surua ja jopa ahdistusta. (Laitinen 2017, 94.) Toiminnan lopettamiseen on siis syytä kiinnittää huomiota. Osallistujia on hyvä muistutella ja valmistella hyvissä ajoin siihen, että projekti loppuu aika-naan.

Toteutettaessa taidelähtöisiä menetelmiä vanhusten parissa korostuu ohjaajan kyky innostaa, kannustaa ja luoda ryhmään turvallista ja hyvää yhteishenkeä. Monet vanhukset eivät ole välttämättä harrastaneet taiteellista toimintaa juuri-kaan tai siitä voi olla pitkä aika ja kynnys aloittamiseen voi olla korkea. On tärkeää luoda turvallinen ja kannustava ilmapiiri, jossa luovuutta on mahdollista herätellä kaikessa rauhassa. Toimintaympäristön tulisi olla rauhallinen, mutta virikkeellinen ja psyykkisesti turvallinen, niin että jokainen uskaltaisi ilmaista itseään. (Hohen-thal-Antin 2006, 45.)

Vaikka toiminta olisi tarkoin suunniteltu etukäteen, ei voida ennakoida miten se onnistuu. Kaikki eivät välttämättä kannustuksesta huolimatta innostu asiasta tai jaksaa osallistua. On kuitenkin hyvä muistaa, että vaikka huonokuntoiset vanhuk-set eivät jaksaisikaan osallistua toimintaan kuin pienen hetken kerrallaan tai vain seuraisivat tapahtumia sivusta, sekin voi olla arvokas kohtaaminen tai tapah-tuma. (Nieminen 2013, 49.) Toiminta voi herätellä muistia tai tuoda uutta ajatel-tavaa. Osallistujien voimavaratkin voivat vaihdella niin, että toisella kerralla toi-minta voikin onnistua.

5.5 Kuvataidelähtöiset menetelmät maahanmuuttajien kotouttamisen tukena

Kuvataidelähtöisillä menetelmillä voidaan tarjota maahanmuuttajien kanssa työskennellessä keinoja itseilmaisuun ja kommunikaatioon ja tätä kautta edistää myös kotoutumista.

Laissa kotoutumisen edistämisestä (L 1386/2010) kotoutuminen määritellään niin, että se on maahanmuuttajan ja yhteiskunnan vuorovaikutteista kehitystä ja sen tavoitteena on tarjota maahanmuuttajalle työelämässä ja yhteiskunnassa tarvittavia tietoja ja taitoja. Myös oman kielen ja kulttuurin säilyttämistä on syytä tukea. Kotoutumiskoulutuksella tähdätään näihin tavoitteisiin ja halutaan edistää oppivelvollisuusiän ylittäneiden maahanmuuttajien kotoutumista. Sillä pyritään parantamaan maahanmuuttajan yhteiskunnallisia, kulttuurisia sekä elämänhallinnallisia valmiuksia. Opintojen tavoitteena on edistää työelämään ja jatkokoulutukseen pääsemistä. (Siirto & Hammar 2016, 194.)

Taiteen ja kulttuurin mahdollisuudet kotouttamisen tukena on huomioitu valtion kotouttamisohjelmassa vuosille 2016-2019. Maahanmuuttajien osallisuutta ja kulttuurien välistä vuorovaikutusta pyritään edistämään muun muassa taide- ja kulttuuritoiminnan avulla. Tähän tavoitteeseen pyritään suuntaamalla hankerahoitusta yhteisölliseen taidetoimintaan. (Vanhanen 2017, 62.)

Taidetoimintaan osallistumisen vaikutuksista maahanmuuttajiin on toistaiseksi olemassa varsin vähän tutkimusta (Vanhanen 2017, 61.) Erilaisia projekteja ja hankkeita on kuitenkin toteutettu. Johanna Pétursdóttir (2013) toteutti taidetyöpajoja maahanmuuttajille kolmannella sektorilla ja selvitti taiteellisen toiminnan edellytyksiä ja ohjaamisen kysymyksiä kotouttamiskoulutuksessa. Tutkimuksen mukaan maahanmuuttajat kokivat kuvataidetoimintaan osallistumisen edistävän sosiaalisten suhteiden syntyä, itseluottamuksen kohenemistä ja vuorovaikutteisuutta. Lisäksi se tarjosi mielihyvää ja auttoi jopa unohtamaan fyysistä kipua. Näiden kokemusten voidaan katsoa edistävän maahanmuuttajan kotoutumista, koska positiiviset onnistumiskokemukset voivat vahvistaa integroitumista. (Pétursdóttir 2013, 64-65.)

Kielellisten ongelmien vuoksi tehtävien ohjeistus tai osallistujien ohjaaminen uusien tekniikoiden käyttöön voi olla haasteellista. Pétursdóttir (2013, 43) huomasi,

että sarjakuva oli monille kokonaan tuntematon asia ja sen ideaa oli haasteellista selvittää. Opiskelijat eivät innostuneet siitä kovinkaan paljon. Sen sijaan monissa maissa on pitkät ja laajat käsityöläisperinteet. Monen tuntui olevan helppo alkaa työskennellä erilaisten materiaalien ja kolmiulotteisen tekemisen parissa. Ryhmässä valmistettiin muun muassa koruja huovuttamalla ja tästä tehtävästä pidettiin.

Opettajan tai ohjaajan täytyy toimia kulttuurisensitiivisesti ja tiedostaa esimerkiksi islamin uskontoon liittyvät kuvasäännökset, joiden mukaan ihmisen kuvaaminen ei ole suotavaa. Ketään ei saa pakottaa toimimaan vastoin omaa kulttuuriaan tai uskontoaan. Kuvasäännötkään eivät ole automaattisesti yleistettävissä, vaan jokainen osallistuja määrittelee itse omat rajansa. Myös islaminuskoisten taitelijoiden töissä kuvataan joskus ihmisiä, mutta toiset haluavat välttää tätä. Tehtävien olisikin hyvä olla sellaisia, että aiheen voi tulkita monella tavalla. Esimerkiksi ihmisenä olemiseen liittyviä asioita, kuten muistoja, tunteita ja ajatuksia voi ilmaista kuvaamatta ihmishahmoa.

Myös Jelekäinen (2015, 9) pohtii taiteellisen ilmaisun mahdollisuuksia maahanmuuttajan integroitumisprosessissa. Hänkin korostaa taiteen kommunikatiivista luonnetta. Taide on eräs viestinnän muoto sekä tapa ilmaista omia tunteita ja ajatuksia. Jelekäinen nostaa esiin Le Royn ajatuksen siitä, että yksilön identiteetti kehittyy aina kulttuurisessa kehyksessä, eikä sitä voida erottaa siitä. Hänen mukaansa omasta kulttuuri-identiteetistä tullaan yleensä eniten tietoiseksi silloin, kun joudutaan kokonaan toisenlaiseen kulttuuriympäristöön. (Jelekäinen 2015, 7.) Taide voi olla yksi tapa tehdä näkyväksi ja pohtia myös tähän liittyviä kysymyksiä. Identiteetin kehittyminen ja muuttuminen on jatkuva prosessi. Uudessa ympäristössä joudutaan ottamaan kantaa uuteen kulttuuriin ja miettimään, miten se yhdistetään omaan mukana kulkevaan kulttuuriseen pääomaan.

Maahanmuuttajataustaiset taiteilijat Suomessa ovat kertoneet, että taiteen tekeminen on tarjonnut heille sosiaalisia, esteettisiä ja terapeuttisia kokemuksia. He ovat kokeneet tulleen nähdyiksi ja kuulluiksi. Taiteen keinoin työskentely on auttanut myös ymmärtämään uutta ympäristöä. Lisäksi he toivat esiin myös sen,

että olivat käyttäneet taidetta kommunikaation ja itseilmaisun keinona kielitaidon asettaessa rajoituksia kielelliselle ilmaisulle. Taiteilijat olivat käsitelleet taiteen avulla monia Suomessa kohtaamiaan haasteita, kuten yksinäisyyden, erillisyyden ja turvattomuuden tunteita. (Jelekäinen 2015, 73-74.) Taiteen tekemisen merkitykset tuntuvat siis olevan saman suuntaisia taiteilija-ammattilaisille kuin kuvataiteen harrastajillekin.

Kuvataidelähtöiset menetelmät soveltuvat kotouttamiseen hyvin myös siinä mielessä, että työn tulokset tuovat näkyväksi kulttuureihin liittyviä asioita. Näistä asioista on helppo keskustella ja käydä vuoropuhelua töiden äärellä. Töiden avulla voidaan saada aikaan kiinnostavia keskusteluja luonnosta, historiasta, traditioista, uskonnoista, ruoka- ja pukukulttuureista, mutta myös henkilökohtaisemmista asioista, kuten toiveista ja unelmista. Töiden aiheista riippumatta niiden tekijät liittävät yleensä töihinsä oman kulttuurinsa asioita, piirteitä ja käytänteitä ja kertovat niistä mielellään.

Eräässä työpajassa toteutettiin tehtävä, jossa käsiteltiin henkilökohtaisia rajoja. Tehtävä aloitettiin maalaamalla suurelle paperille väriä, jonka kuunneltu musiikki toi mieleen. Tämän jälkeen jokainen otti oman väripalettinsa mukaan ja maalasi jotakin kaikkien muiden maalauksiin. Seuraavassa vaiheessa palattiin oman työn äärelle ja jatkettiin sitä haluttuun suuntaan. Lopuksi jokainen kertoi omasta työskentelyprosessistaan. Toiset peittivät muiden tekemät jäljet ja jatkoivat työtään alkuperäisen suunnitelmansa mukaan, kun taas toiset säilyttivät työhönsä ilmentyneet elementit ja jatkoivat työskentelyä niiden pohjalta. Eräs osallistuja luonnehti merkkien olevan lahjoja muilta ryhmäläisiltä ja että ne piti ehdottomasti säilyttää ja entisestään korostaa niiden näkyvyyttä kuvassa. Tästä saatiin aikaan mielenkiintoinen ja monipolvinen keskustelu, kun osallistujat pohtivat omaa suhtautumistapaansa tilanteessa. Keskustelu eteni siihen, miten kukin reagoi elämässään vastaan tuleviin positiivisiin tai negatiivisiin yllättäviin asioihin. Ohjaajan näkökulmasta tehtävä oli kiinnostava ja ajatuksia herättävä ja tarjosi hedelmällisen pohjan keskustelulle. Myös osallistujat innostuivat havainnoimaan omia tunteitaan ja reaktioitaan.

Taiteellinen toiminta voi tarjota mahdollisuuksia aitoon vuorovaikutteisuuteen, johon kotouttamislaissakin viitataan. Toiminnan ohjaajana on mahdollista oppia paljon osallistujista ja osallistujien toisistaan ja joskus myös itsestään. Kokemus siitä, että muut ovat aidosti kiinnostuneita tekijän omasta kulttuurista, taustasta ja ajatuksista, on tärkeä. Jokaisella on tarve tulla nähdyksi ja kuulluksi.

Kielen oppiminen on yksi kotouttamiskoulutuksen tärkeimmistä sisällöistä ja tavoitteista. Maalaaminen tai luova tekeminen rentouttaa ja sallii tekijänsä keskittyä tekemisen herättämiin ajatuksiin ja tunteisiin ja valmiin työn äärellä voi olla helpompi sanallistaa ajatuksiaan, kun on jotakin mihin viitata. Kaikki saavat puheenvuoron ja muut kuuntelevat ja kyselevät. Tilanne on luonteva ajatusten vaihdolle ja vapaamuotoiselle keskustelulle. Taidelähtöiset menetelmät kotouttamiskoulutuksessa voivat tarjota sopivaa vastapainoa esimerkiksi kielen opetukselle ja toki myös tukevat sitä, koska kaikenlainen keskustelu eri aihepiireistä kehittää kieli-taitoa.

5.6 Kuvataidelähtöiset menetelmät työn kehittämisessä

Taidelähtöisiä menetelmiä voidaan käyttää myös työn kehittämiseen. TAIKA-hankkeessa 2008–2013 toteutettiin taidetyöpajoja erilaisissa sosiaali- ja terveysalan työyhteisöissä. Tarkoituksena oli selvittää, millaisia vaikutuksia taidelähtöisillä menetelmillä oli työyhteisöjen toimintaan. Kun työyhteisön jäsenet esimerkiksi maalasivat yhteistä suurta ryhmämaalausta, piirtyivät hyvin esiin erilaiset toimintatavat ja roolit, joilla kukin työntekijä lähestyi tilannetta. Nämä vaikeasti sanallistettavat suhteet tulivat uuden, tavallisesta poikkeavan toiminnan äärellä selkeämmin näkyviksi ja sitä kautta käsiteltäviksi. Yhteistä teosta työstettäessä piti ratkaista monenlaisia niin sommittelua kuin työjärjestystä koskevia kysymyksiä. Maalatessa voitiin havainnoida paitsi omia tunteita, reaktioita ja toimintatapoja myös ryhmädynamiikkaa. (Hiltunen & Rantala 2013, 20.)

Hankkeessa kerättiin työpajoihin osallistujilta työyhteisön tunnelmaan ja toimintaan liittyviä kirjoituksia ennen osallistumista ja sen jälkeen. Tulosten mukaan tai-

detoimintaan osallistuminen toi paitsi iloa myös lisäsi työyhteisön yhteenkuuluvuuden tunnetta. Koettiin, että työtovereista tuli esiin uusia puolia ja yleisestä ilmapiiristä tuli keskustelempaa. Saatiin ideoita arkiseen työskentelyyn sekä oman työn kehittämiseen. (Hiltunen & Rantala 2013, 23.)

Hiltunen ja Rantala (2013, 34) toteavatkin, että taidelähtöinen toiminta voi piirtää erilaisia organisaatiokäytäntöjä näkyväksi, jolloin niihin on mahdollista tarttua ja kehittää eteenpäin. Parhaimmillaan toiminta aktivoi yksilöitä ja ryhmiä osallistumaan ja ottamaan vastuuta. Toiminnan kautta voi saada kokemuksia omista vaikuttamismahdollisuuksista. Nämä kokemukset voivat vaikuttaa positiivisesti myös omassa työssä.

Marja-Liisa Jokitalo (2016) kuvaa mielenkiintoisesti työskentelyään yhteisötaitelijana ja taiteilija-kehittäjänä lahtelaisessa palvelutalossa vuosina 2013 ja 2014. Toiminta oli osa Tukeva porras - kuvataiteesta hyvinvointia -hanketta, jossa kehitettiin kumppanuustoimintamallia ammattikuvataiteilijoiden ja sosiaali- ja terveystoimialan välille.

Jokitalo toteutti palvelutalossa työpajoja sekä talon henkilökunnalle että vietti aikaa talon vanhusten parissa heidän kanssaan keskustellen ja esimerkiksi kirjaten ylös heidän elämäkertojaan. Jokitalo (2016, 266) kuvailee rooliaan työyhteisössä niin, että hänen läsnäolonsa toisaalta työyhteisön osallisena ja toisaalta sen ulkopuolisena vierailijana toi esille työyhteisön rakenteita, ilmapiiriä ja toimintatapoja. Hänen työtapansa perustui läsnäoloon, huolelliseen kuunteluun ja henkilökunnan ja asiakkaiden kohtaamisten arvostavaan havainnointiin. Toisaalta työntekijöillä oli mahdollisuus havainnoida taiteilijan työskentelytapoja ja kohtaamistilanteita, minkä johdosta syntyi uusia näkökulmia ja ajatuksia.

Jokitalo (2016, 253) viittaa Tukeva porras -hankkeen sisällölliseen kuvaukseen, jonka mukaan hankkeessa työskentelevät taiteilijat eivät ole esiintyjä, opettajia, hoivatyöntekijöitä tai terapeutteja, vaan yhteisötaiteilijoita ja hankkeessa taide nähdään kohtaamisen lähteenä. Määritelmä taiteesta kohtaamisen lähteenä sopii yleisemminkin taidelähtöisten menetelmien käyttöön sosiaali- ja terveysalalla.

Usein taidelähtöisten menetelmien käyttö tarjoaa tilaisuuksia kommunikaatioon ja aitoihin kohtaamisiin.

Taiteen harrastaminen voi olla hyödyllistä sosiaali- ja terveysalan ammattilaiselle omankin työn kehittämisen näkökulmasta. Sosiaali- ja terveysalan työtehtävissä tapaa ihmisiä monenlaisissa elämäntilanteissa. Kaikesta ei voi olla omakohtaista kokemusta, jolloin toisen tilanteeseen asettuminen ja sen syvälinen ymmärtäminen olisi helpompaa. Lisäksi ammattilaisillakin voi olla erilaisia tiedostamattomia ennakkoluuloja ja -käsityksiä. Puhutaan tuttuus- ja samanlaisuusvääristymistä, jolloin tunnemme helpommin empatiaa itsemme kaltaisia kuin tuntemattomampia kohtaan (Juujärvi, Myyry & Pessa 2007, 87). Esimerkiksi laadukkaan elokuvan tai kirjallisuuden avulla voi saada käsitystä erilaisista elämäntilanteista. Taide voi auttaa ymmärtämään erilaisia ilmiöitä, niiden syitä ja seurauksia.

6 POHDINTA

Artikkelin kirjoittaminen itselleni tärkeästä ja läheisestä aiheesta on ollut mielenkiintoinen ja antoisa, mutta ei kuitenkaan kaikilta osin helppo prosessi. Koska olen toiminut sekä vapaana kuvataiteilijana että kuvataideopettajana, oli tärkeää aluksi tarkastella näitä alueita erillään toisistaan eli pohtia, mitä eroja ja yhtäläisyyksiä taiteen käytöllä on eri alueiden näkökulmista. Täytyi selkeyttää myös itselleen, mitä eroa on esimerkiksi kuvataideterapialla ja taiteen terapeuttisuudella ja mikä on kuvataideopetuksen suhde näihin asioihin. Osittainhan nämä ovat liukuvia ja päällekkäisiä alueita. Kuvallinen ilmaisu voi olla luonteeltaan terapeutista, vaikkei siinä tähdättäisikään terapiaprosessiin. Kuvataideterapiaprosessissa voi puolestaan tapahtua kuvataiteen menetelmien ja tekniikoiden oppimista, vaikka toiminnassa ei tähdättäisikään tekniikoiden oppimiseen. Toiminnan varsinaiset tavoitteet määrittää konteksti, jossa toimitaan, mutta piilo-oppimista tapahtuu aina.

6.1 Tavoitteiden toteutuminen, johtopäätökset ja jatkokehittelymahdollisuudet

Opinnäytetyöni tavoitteena oli esitellä selkeästi ja ymmärrettävästi kuvataidelähtöisten menetelmien käyttömahdollisuuksia sosiaali-, terveys- ja kasvatustalouden toimintaympäristöissä. Pyrkimyksenä oli kirjoittaa niin, että aihetta vähemmän tunteva lukijakin voisi saada siitä käsityksen. Halusin rohkaista alan opiskelijoita ja toimijoita pohtimaan menetelmien käyttömahdollisuuksia omissa ohjaustilanteissaan erilaisten asiakasryhmien kanssa. Koska artikkeliani ei ole vielä julkaistu ja raporttikin on julkaisuvaiheessa parhaillaan, on vaikea arvioida tavoitteiden toteutumista vastaanottajien näkökulmista. Seminaareista saadun palautteen mukaan tekstini oli kuitenkin hyvin ymmärrettävää, lisäsi tietoa aiheesta ja sai vastaanottajat pohtimaan taidelähtöisten menetelmien käyttömahdollisuuksia omassa työssään.

Lukemisen ja kirjoittamisen myötä myös oma näkemykseni aiheesta syventyi ja laajentui. Minulla ei ole henkilökohtaista kokemusta kaikkien asiakasryhmien oh-

jauksesta, mutta muodostaakseni laajan näkökulman luin aiheesta mahdollisimman monipuolisesti. Johtopäätökseni on, että kuvataidelähtöiset menetelmät soveltuvat monipuolisuudessaan hyvin monenlaisten asiakasryhmien parissa työskentelyyn. Ohjaajan on syytä arvioida jokaisen asiakasryhmän kanssa, mikä menetelmä, aihe tai tekniikka sopisi parhaiten juuri kyseiselle ryhmälle. Kuitenkaan kuvataidelähtöisiä menetelmiä ei tarvitse turhaan mystifioida tai pelätä niiden käyttöä, koska toimintamuotoja on monia.

Niin kuin kaikessa sosiaali-, terveys- ja kasvatustieteiden ohjaustyössä, niin myös kuvataidelähtöisessä työskentelyssä ja sen ohjaamisessa tarvitaan sensitiivistä työotetta eli kykyä kuunnella, tehdä havaintoja ja aistia erilaisia tunnetiloja. Kuvallisen ilmaisun äärellä voidaan liikkua herkillä alueilla, joten ohjaajan kiinnostunut, kunnioittava ja kannustava asenne on tärkeä. Parhaimmillaan yhdessä toimiessa syntyy aitoja ja tärkeitä kohtaamisia, joilla on merkitystä kaikille osallistujille.

Värit, muodot ja niihin keskittyminen tuovat itsessään iloa, keskittymisen ja luovuuden kokemuksia, mutta sen lisäksi ne voivat helpottaa viestintää ja kommunikointia. Yksi tärkeimpiä kuvataidelähtöisten menetelmien käyttöön liittyviä asioita onkin mielestäni tekemisen prosessin ja syntyneiden objektien tarjoama tilaisuus kommunikointiin ja sen helpottamiseen. Ovatpa kyseessä lapset, vanhukset, nuoret tai maahanmuuttajat, itse luotu kuva tai esine on jotakin, mikä tarjoaa luontevan kohteen keskustelulle ja siihen voi viitata, kun asiaa on vaikea sanallistaa. Taiteessa asioita ja tapahtumia kuvataan usein metaforien ja allegorioiden välityksellä. Joskus niiden avulla on mahdollista saada tarpeellista etäisyyttä asiaan ja myös helpompi sanallistaa asioita kuin puhua niistä aivan suoraan. (Krappala 2004, 173.) Kun puhuu jostakin itse tekemästään tai tekemisen prosessistaan, kertoo samalla jotakin merkityksellistä tai aitoa itsestään.

Artikkelini tavoitteena ei ole sivuuttaa ammattitaitoisia ja tarpeellista taideterapiaa tai kuvataideopetusta. Niitä tarvitaan. Olisi ihanteellista, jos erilaisissa ohjaustilanteissa ja toimintaympäristöissä olisi mahdollista työskennellä moniammatillisin tiimin, niin että esimerkiksi sosiaaliohjaajan työparina ryhmässä voisi olla kuvataiteilija tai taideterapeutti. Usein tällaiseen ei kuitenkaan ole resursseja. Kuvallisen ilmaisun ilosta ja hyvistä vaikutuksista on tästä huolimatta mahdollista nauttia

erilaisissa ryhmissä ja toimintaympäristöissä, kunhan toiminnassa huomioidaan tietyt asiat, kuten toiminnan turvallisuus ja vapaaehtoisuus. On myös tärkeää pitää mielessä, että jokainen on itse oman teoksensa asiantuntija, eikä muiden osallistujien tule tulkita tai analysoida sitä omista lähtökohdistaan.

Artikkelini teemojen parissa olisi mahdollista jatkaa työskentelyä vastaanottajien palautteen perusteella. Olisi kiinnostavaa kuulla alan opiskelijoiden ja toimijoiden kokemuksia kuvataidelähtöisten menetelmien käytöstä. Niiden perusteella tehtäviä, harjoituksia ja toiminnassa huomioitavia asioita voitaisiin edelleen täsmentää ja kehittää.

Opinnäytetyötä varten lukemani kirjallisuuden pohjalta jatkokehittelymahdollisuuksista nousee esiin myös kuvataidelähtöisten menetelmien käyttö maahanmuuttajatyössä. Aiheesta ei löydy edelleenkään kovin paljon tutkimustietoa, vaikka erilaisia hankkeita ja projekteja onkin toteutettu.

6.2 Opinnäytetyön eettisyys ja ammatillisen kasvun pohdinta

Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden tulee noudattaa opetus- ja kulttuuriministeriön asettaman tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjetta hyvästä tieteellisestä käytännöstä. Perusperiaatteisiin kuuluvat rehellisyys, huolellisuus ja tarkkuus työskentelyssä. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että toisten töitä kunnioitetaan ja viitataan niihin asianmukaisella tavalla. (Gothoni 2016.) Näitä periaatteita olen pyrkinyt noudattamaan myös omassa työssäni. Olen valinnut luotettavia ja tunnettuja lähteitä ja pyrkinyt referoimaan niitä parhaan ymmärryksen mukaan.

Sosiaalialan ammattihenkilön eettisissä ohjeissa (Talentia 2017, 7.) kerrotaan eettisistä periaatteista, joita myös asiakastyössä tulisi soveltaa. Eettiset periaatteet sisältävät muun muassa ihmisen oikeuden ilmaista tunteitaan ja myös kielteisiä kokemuksiaan, arvostavan vuorovaikutuksen ja luottamuksen, itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden, jokaisen ihmisen ainutlaatuisen kokonaisuuden huomioon ottamisen ja ihmisen voimavarojen ja vahvuuksien huomioimisen.

Opinnäytetyöni liittyy näihin asioihin, koska kuvataidelähtöiset menetelmät tarjoavat luontevia mahdollisuuksia näiden periaatteiden toteutumiselle asiakastyössä. Kuvallisen ilmaisun kautta on mahdollista ilmaista sekä positiivisia että negatiivisia tunteita. Yhteinen työskentely esimerkiksi ryhmässä tarjoaa tilaisuuksia arvostavan vuorovaikutuksen ja luottamuksen syntymiselle. Oman työn äärellä tehdyt valinnat voivat tukea kokemusta itsemääräämisoikeudesta ja työskentelyn myötä voi tulla tietoisemmaksi omista voimavaroistaan ja vahvuuksistaan. Kokeemukset voivat vahvistaa tunnetta osallisuudesta.

Sosionomin ammattialan ydinosaamista kuvataan kompetenssien kautta. Ne ovat yhteisiä osaamistavoitteita, jotka suuntaavat ammatin kehitystä myös tulevaisuutta ajatellen. Alan kompetenssi on muun muassa tutkimuksellinen kehittämis- ja innovaatio-osaaminen. Käytännön kehittämistoiminta ja siihen liittyvä tiedontuotanto nähdään tärkeinä. Pääpaino on asiakastyön menetelmien ja työkäytäntöjen kehittämisessä yhdessä työelämän ja asiakkaiden kanssa. (Näkki, Pyykkö & Valtonen 2016.)

Myös Diakin sosiaali-, terveys ja kirkon alan opinnäytetöiden keskeisinä lähtökohtina pidetään sitä, että työt olisivat ammattialaa ja työelämää kehittäviä ja että niiden tekeminen syventäisi opiskelijoiden ammatillista osaamista ja kehittymistä. (Näkki, Pyykkö & Valtonen 2016.) Näihin tavoitteisiin olen tähdännyt myös omassa opinnäytetyössäni. Olen pyrkinyt omalta osaltani kehittämään ammattialaa ja työelämää kokoamalla yhteen tietoa kuvataidelähtöisistä menetelmistä ja niiden tarjoamista mahdollisuuksista asiakastyössä.

Opinnäytetyön parissa työskennellessäni olen voinut pohtia myös omaa ammatillista identiteettiäni ja miettiä, miten eri osaamisalueeni voisivat yhdistyä sosiaali-, terveys- ja kasvatustieteiden työtehtävissä. Aiheesta lukeminen ja kirjoittaminen on selkeyttänyt näkemystäni siitä, millaista kuvataiteellinen ilmaisu voi olla alan toimintaympäristöissä. Koen, että työn tekeminen on tukenut kehittymistäni sosiaalialan ammattilaiseksi.

LÄHTEET

- Gothoni, Raili 2016. Osallistavan ja tutkivan kehittämisen opas: Eettiset periaatteet tutkivassa ja kehittävässä työssä. Saatavilla <http://libguides.diak.fi/c.php?g=389856&p=2793510>.
- Hammar, Sari & Siirto, Ulla 2016. Kotouttava työ pakolaisina Suomeen muuttaneiden parissa. Teoksessa Raili Gothoni & Ulla Siirto (toim.) Pakolaisuudesta kotiin. Helsinki: Gaudeamus, 189-210.
- Hiltunen, Mirja & Rantala, Päivi 2013. Angstisen mummon potkukelkasta keskinäisen kehumisen klubiin: Taidetyöskentelyä asiantuntijaorganisaatioissa. Teoksessa Päivi Rantala & Satu-Mari Jansson (toim.) Taiteesta toiseen: taidelähtöisten menetelmien vaikutuksia. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 11-36.
- Hohenthal-Antin, Leonie 2006. Kutkuttavaa taidetta. Taidetoiminta seniori- ja vanhustyössä. Jyväskylä: PS-kustannus
- Jelekäinen, Emmi 2015. Immigrant artists` intercultural identity formation and development process through art making. Pro gradu –tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylä yliopisto. Saatavilla <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/47213/URN:NBN:fi:jyu-201509283274.pdf;sequence=1>
- Jokitalo, Marja-Liisa 2016. Monet roolini taiteilijana palvelutalossa. Teoksessa Kai Lehtikoinen, Anne Pässilä, Mari Martin, Maiju Pulkki (toim.) Taiteilija kehittäjänä. Taiteelliset interventiot työssä. Helsinki: Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu, 253-271. Saatavilla <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/160178>
- Juujärvi, Soile; Myyry, Liisa & Pessa, Kaija 2007. Eettinen herkkyyttä ammatillisessa toiminnassa. Helsinki: Tammi
- Järnefelt, Heljä 2010. Koulun kulttuuriyhteistyötä ohjaavat yleiset periaatteet. Teoksessa Helena Oikarinen-Jabai (toim.) Kohti monikulttuurista koulua. Taidetyöpajat osana kulttuurikasvatusta. Opetushallitus, 6-10. <http://docplayer.fi/9008362-Kohti-monikulttuurista-koulua.htm>

- L 1386/2010. Laki kotoutumisen edistämisestä. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101386>
- Laitinen, Liisa 2017. Taide, taiteellinen toiminta ja mielenterveys. Teoksessa Kai Lehikoinen & Elise Vanhanen (toim.) Taide ja hyvinvointi. Katsauksia kansainväliseen tutkimukseen. Taideyliopisto, Kokos-julkaisusarja 1/2017. Helsinki: Taideyliopisto, 85-98. Saatavilla https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/227963/Kokos_1_2017.pdf?sequence=4
- Laitinen, Liisa 2017. Taide, taiteellinen toiminta ja nuorten hyvinvointi. Teoksessa Kai Lehikoinen & Elise Vanhanen (toim.) Taide ja hyvinvointi. Katsauksia kansainväliseen tutkimukseen. Taideyliopisto, Kokos-julkaisusarja 1/2017. Helsinki: Taideyliopisto, 31–45. Saatavilla https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/227963/Kokos_1_2017.pdf?sequence=4
- Launonen, Krista 2015. Paljastavat värit, hoitavat kuvat. Opas kuvien maailmaan. Helsinki: Gummerus Kustannus Oy
- Lehikoinen, Kai & Vanhanen, Elise 2017. (toim.) Taide ja hyvinvointi. Katsauksia kansainväliseen tutkimukseen. Taideyliopisto, Kokos-julkaisusarja 1/2017. Helsinki: Taideyliopisto. Saatavilla https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/227963/Kokos_1_2017.pdf?sequence=4
- Lehko, Tuike 2013. Taidetta tunteen vuoksi. Tarinoita taiteen ja vanhustyön kohtaamisista. Helsinki: Osaattori ja Lasipalatsin Mediakeskus Oy. Saatavilla http://uusi.osaattori.fi/media/filer_public/2013/12/16/taidetta_tunteen_vuoksi.pdf
- Leijala, Mervi 2000. Taidepsykoterapia psykoterapiamuotona. Teoksessa Tuula Heikkilä, Leena Paloheimo & Ilkka Taipale (toim.). Mieli ja taide. Helsinki: Mielenterveyden keskusliitto ry, 7-12.
- Liebmann, Marian 2010. Leikkien, tehtävien ja teemojen kehittäminen taideterapiaryhmille. Teoksessa Cathy A. Malchiodi (toim.). Taideterapian käsikirja. Kuopio: UNIpress, 388-398.
- Malchiodi A. Cathy 2010. Taideterapia ja aivot. Teoksessa Cathy A. Malchiodi (toim.). Taideterapian käsikirja. Kuopio: UNIpress, 30-40.

- Malmivirta, Helena 2017. Taide, taidetoiminta ja niiden vaikutukset ikääntyneiden hyvinvointiin. Teoksessa Kai Lehikoinen & Elise Vanhanen (toim.). Taide ja hyvinvointi. Katsauksia kansainväliseen tutkimukseen. Taideyliopisto, Kokos-julkaisusarja 1/2017. Helsinki: Taideyliopisto, 47–58. Saatavilla https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/227963/Kokos_1_2017.pdf?sequence=4
- Nieminen, Kirsti 2013. Taiteilijat sosiaali- ja terveysalan kentällä. Teoksessa Kirsti Nieminen & Eila Sainio (toim.) ”Ei tarvittukaan parasetamolia”. Kuvauksia mentoroinnista ja taidetoiminnasta hoivassa. Taika 2011–2013. Helsinki, 37–60. Saatavilla http://blogs.helsinki.fi/taikananke/files/2009/02/Ei_tarvittukaan_parasetamolia.pdf
- Näkki, Pirjo; Pyykkö, Anita & Valtonen, Minna 2016. Osallistavan ja tutkivan kehittämisen opas: Sosiaali-, terveys- ja kirkon alan perustutkintojen opinnäytetyöt. Saatavilla <http://libguides.diak.fi/c.php?g=389856&p=2793510>.
- Krappala, Mari 2004. Avoin tila lapsen ja aikuisen välillä. Teoksessa Inkeri Sava & Virpi Vesänen-Laukkanen (toim.) Taiteeksi tarinoitu oma elämä. Jyväskylä: PS-kustannus, 167-189.
- Känkänen, Päivi 2013. Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa: kohti tilaa ja kokemuksia. Helsinki: Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla <http://www.julkari.fi/handle/10024/104494>
- Malte-Colliard, Katri & Lampo, Marjukka 2013 (toim.) Voimaa taiteesta. Malleja taiteen soveltamiseen hyvinvointialalla. Tutkivan teatterityön keskuksen julkaisu. Tampere: Tampereen yliopisto. Saatavilla http://www.voimaataiteesta.fi/uploads/pdf/Voimaa_tauteesta.pdf
- Nurmi, Erkki; Ahonen, Timo; Lyytinen, Heikki; Lyytinen, Paula; Pulkkinen, Lea & Ruoppila, Isto 2014. Ihmisen psykologinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Opetushallitus 2017. Uudet varhaiskasvatussuunnitelmat. Saatavilla http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/varhaiskasvatus/uudet_vasut.
- Pétursdóttir, Johanna 2013. Taide kotouttaa. Taiteen opetus kotouttamisvaiheessa olevien maahanmuuttajien kolmannen sektorin opetuksessa. Pro gradu –tutkielma. Rovaniemi: Lapin

- yliopisto. Saatavilla
https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/60726/Pe%CC%81tursdo%CC%81tir__Johanna_Gradu2014.pdf?sequence=2
- Piironen, Liisa 2004. Visuaalinen ja monikulttuurinen maailmamme. Opetussuunnitelma 2004. Edu.fi-verkkosivusto. Saatavilla 28.3.2017
http://www.edu.fi/perusopetus/kuvataide/visuaalinen_ja_monikulttuurinen_maailmamme.
- Psykoterapiakoulutuksen työryhmä 2003. Psykoterapiakoulutustyöryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003:6. Helsinki: Opetusministeriö. Saatavilla http://80.248.162.139/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2003/liitteet/opm_151_tr06.pdf?lang=fi
- Rankinen, Mimmu 2017. The visible spectrum. Participants' experiences of the process and impacts of art therapy. Väitöskirja. Helsinki: Aalto-yliopisto
- Rusanen, Sinikka 2009. Lapsen kuvista kulttuurin kuviin. Teoksessa Inkeri Ruokonen, Sinikka Rusanen & Anna-Leena Välimäki (toim.) Taidekasvatus varhaiskasvatuksessa: iloa, ihmettelyä ja tekemistä, 48-55. Saatavilla <https://www.julkari.fi/bitstream/.../3ade1cb7-b61e-4c73-b0a8-b0305b3f927b.pdf>
- Strömberg, Minna 2004. Junttaan minuuteni multa, ravitsen juuriani menneellä, kasvatan oksillani tulevaa. Minä itsessäni, suvussani ja ympäristössäni. Teoksessa Inkeri Sava & Virpi Vesänen-Laukkanen (toim.) Taiteeksi tarinoitu oma elämä. Jyväskylä: PS-kustannus, 134-149.
- Talentia 2017. Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. Saatavilla <http://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/>
- Vanhanen, Elise 2017. Taiteisiin osallistumisen hyvinvointivaikutukset ja maahanmuuttajat. Teoksessa Kai Lehikoinen & Elise Vanhanen (toim.) Taide ja hyvinvointi. Katsauksia kansainväliseen tutkimukseen. Taideyliopisto, Kokos-julkaisusarja 1/2017. Helsinki: Taideyliopisto, 61–69. Saatavilla https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/227963/Kokos_1_2017.pdf?sequence=4

Värikyly-verkkosivusto 2017. Porin lastenkulttuurikeskus - Satakunnan lastenkulttuuriverkosto. Saatavilla 10.8.2017 <http://www.varikyly.fi/metodi/index.php>..

Wald, Judith 2010. Kliininen taideterapia ikääntyvien hoidossa. Teoksessa Cathy A. Malchiodi (toim.) Taideterapian käsikirja. Kuopio: UNIpress, 348-363.